

ศึกษาการทอผ้าและประเพณีการแต่งกาย
ของประชากร อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อำนวยพร สุนทรสมัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๘

คำนำ

รายงานการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนา การสำรวจกลุ่มทอผ้า ในหมู่บ้านอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา การทอผ้า การแต่งกายของประชากรอำเภอนครไทย เทคนิคการทอผ้าแบบเก่า การออกแบบลวดลายการทอ ตลอดจนศึกษาสภาพปัญหาของการทอผ้าในปัจจุบัน ผลจากการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งสามารถชี้ให้เห็นการทอผ้าและการใช้ผ้าที่ผลิตขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังทำให้มองเห็นแนวทางการพัฒนาการผลิตผ้าทอของประชากรที่ยึดอาชีพการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพ เกิดผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจได้มากที่สุด ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงน่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้บริหาร นักวางแผน นักพัฒนา ผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้ที่สนใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ได้

ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ที่ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้ประสบความสำเร็จลุล่วงด้วยดี ขอขอบคุณ ผู้นำกลุ่มทอผ้าในหมู่บ้านของอำเภอนครไทย นายพล แสนสุข กำนันหมู่ที่ 1 ตำบลนครชุม อำเภอนครไทย ศูนย์อาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง กองอำนาจการรักษาคความมั่นคงภายในภาค 3 ที่ได้อำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าหมู่บ้าน และขอขอบคุณในความกรุณา รองศาสตราจารย์ ดร.พิภพ สุนทรสมัย ที่ได้ช่วยแนะนำการเขียน การดำเนินงานและการปรับปรุงงานวิจัยให้ถูกต้องจนสำเร็จสมบูรณ์ สุดท้ายผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณด้วยความเคารพแต่ใจของตำราและเอกสาร ที่ผู้วิจัยได้ใช้ศึกษาค้นคว้า จนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติสืบไป

กรกฎาคม 2540

Abstract.

The investigation is aimed to study the people's textile fabrication at Nakorn Thai district in the Pitsanuloke province by surveying methodology and interviews the textile professional entrepreneurs.

Results of the study showed that people's textile cloth fabrication in various villages of Nakorn Thai district mostly were migrated from the Northeastern part and settled in the country so transferred the cloth textile fabrication way to the young generation still now. Later, the government provides the policy to be raise up the population's economy in the rural higher, so they support to establish group of textile garment Kii-Kratunk. Owing to infer the population who have the background of textile with Kii-Puen Ban the government is going to give sponsors in materials, equipment, and fund including on managing sales of products such as holding cloth, cloth piece, shirts, blankets.

Problems and obstacles in each group of cloth textile are insufficiently various in money, expenditure capitals for procedure in each p u p, short of materials and equipment, low remuneration, still not having enough knowledge acquisition and skill in textile fabrication including sales marketing which is still not spreading out except the majority have not yet liked to we handle textile.

ง
สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทคัดย่อ	ข
Abstract	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	3
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
คำอธิบายศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	4
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	11
ประวัติการทอ	11
อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า	16
การเตรียมเส้นด้าย	19
ขั้นตอนและวิธีปฏิบัติการทอ	19
ลวดลายที่ใช้ในการทอ	20
บทที่ 3 กระบวนการทอผ้า และประเพณีการแต่งกาย	
ของประชากรอำเภอนครไทย	25
การทอด้วยกี่พื้นบ้าน	25
ขั้นตอนการเตรียมเส้นด้ายและการทอ	26
การทอด้วยกี่กระตุก	29

บทที่ 4 วิธีดำเนินการวิจัย	35
แหล่งข้อมูลและเครื่องมือ	35
การเก็บรวบรวมข้อมูล	35
การวิเคราะห์เชิงพรรณนา	36

บทที่ 5 ผลการศึกษา	37
ประวัติความเป็นมาของการทอผ้า และประเพณี	
การแต่งกาย	37
กระบวนการทอผ้าและการจัดจำหน่าย	38
ปัญหาและอุปสรรค	39
ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	42
สรุป	43
บรรณานุกรม	45

ภาคผนวก

- แบบสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มทอผ้า
- ผลิตภัณฑ์ได้จากการทอผ้า
- แผนที่อำเภอนครไทย

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
Pibulsongkram Rajabhat University

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	ลักษณะพื้นผิว	16
ภาพที่ 2	ลักษณะตะกอน	17
ภาพที่ 3	ลักษณะกระสวย	18

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 1

บทนำ

การทอผ้า เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านของคนไทยที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรที่อาศัยอยู่ตามชนบท แต่มิได้มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานว่าทำกันมาแต่สมัยใด จากหลักฐานโบราณวัตถุที่นักโบราณคดีค้นพบในประเทศไทยหลายแห่งสันนิษฐานว่า คนไทยยุคประวัติศาสตร์รู้จักทอผ้าขึ้นใช้ตั้งแต่สมัยปลายยุคหิน หรือยุคโลหะซึ่งอาจจะมีอายุถึง 6,000 ปีมาแล้ว (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2527) การค้นพบแหวดดินเผา เข็มสำหรับเย็บผ้าที่ทำด้วยกระดูกสัตว์ ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หินสำหรับทุบเปลือกไม้เพื่อให้ได้เส้นใย ที่จังหวัดชุมพร และแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานีที่พบผ้าไหม คิดกับกำไลโลหะของโครงกระดูกโบราณ เป็นรอยเส้นใยของผ้าไหมที่เก่าแก่อีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งแสดงว่าคนไทยใช้เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณ

หัตถกรรมการทอผ้าพื้นบ้านของประชากรอำเภอนครไทยทำกันเกือบทุกครอบครัว บางหมู่บ้านทำกันเป็นอุตสาหกรรมโดยการรวมกลุ่ม เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ การทอผ้าจึงใช้เวลาว่างหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร การทอผ้าเป็นศิลปะพื้นบ้านที่ผู้หญิงชนบทแทบทุกคนทำได้และทำสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ดังคติที่ว่า **“เมื่อเสร็จจากนา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน”** เนื่องจากเครื่องนุ่งห่มเป็นสิ่งจำเป็นต่อมนุษย์ และความเป็นอยู่ การทอผ้าพื้นบ้านที่มีวิธีการทอที่สลับซับซ้อนจึงเป็นหน้าที่ของผู้หญิง และจะทอไว้ใช้ภายในครอบครัว หรือใช้ในงานประเพณีต่างๆ ลวดลายการทอรับเอาอิทธิพลสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ตามธรรมชาติเข้ามาใช้เป็นศิลป์ในการทอได้อย่างสวยงาม เช่น ผ้าสไบ ผ้าขาวม้า ผ้าตัดเสื้อ ผ้าถุง ส่วนวัตถุดิบที่ใช้ ได้แก่ ฝ้าย ซึ่งมี 2 ชนิด คือ ฝ้ายขาว และฝ้ายดุ่น (สีน้ำตาลอ่อนเป็นพันธุ์ฝ้ายชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ) โดยทำกันในเวลากลางคืน หญิงสาวจะปั่นฝ้าย ชาวนครไทยเรียกว่า **“ลงช่วง”** มีการก่อไฟพินเพื่อให้แสงสว่างและความอบอุ่น ถ้าเป็นช่วงฤดูหนาว ผู้ชายหนุ่มจะนำคนตรีพื้นบ้านมาเล่นซึ่งมี กระจับ ปี่สือขอ และขลุ่ย ทำให้เกิดความสนุกสนานกับการ **“ลงช่วง”** ตลอดเวลาที่ทำงาน

ผ้าทอของคนนครไทยสมัยนั้นมีชื่อเสียงมาก ประชากรจังหวัดใกล้เคียงได้นำน้ำปลา กะปิ ปลาร้า และของแห้งอื่นๆ ดังกล่าวข้ามภูเขา ลำห้วย และป่าดงดิบทูลกันดารผ่านป่าด้วยความยากลำบากมาแลกเปลี่ยนกับผ้าทอนครไทย เพื่อนำไปตัดเครื่องนุ่งห่ม ขณะนั้นผ้าขาดตลาดและไม่มีการติดต่อกับต่างประเทศตั้งแต่นั้นมาจึงทำให้ผ้าทอนครไทยเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปรวมทั้งจังหวัดใกล้เคียง

อำเภอนครไทย อยู่ห่างจากจังหวัดพิษณุโลก ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 96 กิโลเมตร ตามเส้นทางหลวงสายพิษณุโลก-หล่มสัก เลี้ยวตรง กิโลเมตรที่ 67 ผ่านตำบลบ้านแยงไปถึงอำเภอนครไทยเป็นระยะทาง 29 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 1,050 ตารางกิโลเมตรแบ่งออกเป็น 11 ตำบล ได้แก่ ตำบลนครไทย ตำบลเนินเพิ่ม ตำบลหนองกระเทียม ตำบลบ้านแยง ตำบลบ่อโพธิ์ ตำบลนาบัว ตำบลนครชุม ตำบลน้ำกุ่ม ตำบลยางโกลน ตำบลบ้านพร้าว และตำบลห้วยเสี้ยว มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิตถ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก

อำเภอนครไทยตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 13 องศา 29 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 16 ลิปดาตะวันออก มีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านตัวเมืองแล้ววกออกไปด้านนอกและมีสาขาของแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านตำบลต่าง ๆ

การคมนาคม ปัจจุบันมีถนนสายสำคัญ 3 สาย คือ

1. ถนนสายนครไทย-บ้านแยง ซึ่งสร้างต่อจากถนนหลวงสายพิษณุโลก-หล่มสัก
2. ถนนสายนครไทย-ชาติตระการ ไปเชื่อมต่อกับถนนหลวงสายพิษณุโลก-อุดรดิตถ์
3. ถนนสายนครไทย-อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

อำเภอนครไทยเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งสมเด็จพระมหา
ดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า “เมืองนครไทย คือเมืองบางยาง” (จากการศึกษาโดย
วิธีการสำรวจของชมรมผู้สนใจประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก) พบว่า สถานที่ตั้งอำเภอ
นครไทยเป็นดินสูงคล้ายหลังเต่า น้ำไม่ท่วมและมีคูน้ำทับดิน 3 ชั้น ล้อมรอบไปตามเนิน
ดินธรรมชาติ ซึ่งมีสถานที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีร่องรอยของวัฒนธรรมที่อยู่ในยุคหิน
และมีการทอผ้าด้วยมือกันทุกตำบล ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมภายในบ้าน โดยใช้เวลารว่าง
หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวในนาและพืชไร่มาทำการทอผ้าสำหรับไว้ใช้ในครอบครัว หรือ
ทอไว้สำหรับถวายพระในเทศกาลต่าง ๆ ผ้าที่ทอได้ส่วนใหญ่จะนำไปทำที่นอน หมอน
มุ้ง ผ้าขาวม้า ผ้าซิ่น ผ้าใส่รอง ย่าม ซึ่งล้วนแต่เป็นเครื่องใช้ภายในครัวเรือนบางครั้งจะทอ
ไว้ได้มากและเหลือใช้ก็จะนำออกจำหน่ายให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง และผู้ที่ไปเยี่ยมในหมู่
บ้านซื้อเพื่อฝากญาติพี่น้อง จึงทำให้ผ้าที่ทอนั้นได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป
การทอผ้าจึงขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ พร้อมทั้งได้รับทุนสนับสนุนและการให้ความ
ช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเช่น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวง
มหาดไทยและกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ทำให้ประชากรตื่นตัว
และมีความสนใจกันมากขึ้น เพราะนอกจากจะใช้เวลารว่างให้เป็นประโยชน์หลังจาก
การทำไร่ทำนาแล้วยังเป็นรายได้เสริมของครอบครัวเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นจึง
เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า วิวัฒนาการทอผ้าของประชากรอำเภอocrไทยมีประวัติ
ความเป็นมาอย่างไร ประชากรมีความสนใจมากน้อยเพียงใดและแนวโน้มของการทอ
ผ้าในอนาคตมีทิศทางเป็นอย่างไร การได้ทำการสำรวจศึกษาการทอผ้าของอำเภอ
นครไทย จังหวัดพิษณุโลก จึงนับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์และสมควรกระทำเป็น
อย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการทอผ้าและประเพณี การแต่งกายของ
ประชากรแต่ละตำบลของอำเภอocrไทย
2. เพื่อศึกษากระบวนการทอผ้าชนิดต่าง ๆ ที่ประชากรได้ผลิตขึ้น

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการให้ความสนับสนุนส่งเสริมการทอดผ้าให้ขยายตัวเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

1. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการในการทอดผ้า กระบวนการทอด ผลผลิตของการทอด ปัญหาและอุปสรรคที่พบ ตลอดจนจำนวนประชากรผู้ให้ความสนใจในด้านการทอดผ้าของอำเภอนครไทย

2. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร นักวางแผน และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องในการที่จะปรับปรุงพัฒนา และให้การสนับสนุนส่งเสริมประชาชนมีอาชีพเสริมตลอดจนการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รวมทั้งเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว แก่สังคมและยกระดับมาตรฐานทางเศรษฐกิจของประเทศให้ดีขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้สัมภาษณ์ประชากรในหมู่บ้านที่มีการทอดผ้าของตำบลต่าง ๆ ในเขตอำเภอนครไทย รวม 11 ตำบล ได้แก่ ตำบลนครไทย ตำบลบ้านไร่ ตำบลนาบัว ตำบลบ้านเขว ตำบลหนองกระเทียม ตำบลเนินเตี้ย ตำบลบ่อโพธิ์ ตำบลอวางโคลน ตำบลนาคุ้ม ตำบลนครชุม และตำบลห้วยเสือ

คำอธิบายศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

จิต เทคนิคการทอดผ้าให้เกิดลวดลายโดยเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษ การทอจะพุ่งด้ายจากริมผ้าด้านหนึ่งสู่ริมผ้าอีกด้านหนึ่ง ทำให้เกิดลวดลายตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า ต่างจากการจกที่การจกเป็นการสอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเฉพาะจุดหรือเป็นช่วง

เขา หรือ ตะกอ ส่วนประกอบที่สำคัญของทุกทอดผ้า มีหน้าที่แยกเส้นด้ายอื่นให้ขยับลงเพื่อเปิดให้มีจังหวะของเส้นด้าย พุ่งสอดขัดกันเกิดเป็นเนื้อผ้าขึ้น "เขา" หรือ

“ตะกอล” จะทำด้วยเชือกสอดใส่ด้ายเส้นยืน ทำโดยวิธีเหยียบไม้ขึ้นลงขณะทอ นอกจากนี้นี้ยังมีการ “เก็บเขา” หรือ “เก็บตะกอล” เป็นลวดลาย เพื่อทำให้เกิดลวดลายในเนื้อผ้า การทอผ้าด้วยเทคนิคต่าง ๆ จึงอาจใช้เขาหรือตะกอลหลาย ๆ อัน เช่น ลายยกดอก ลีตะกอล ยกดอกหกตะกอล หรือการทำ “เขาเก็บซิด” เป็นต้น ซึ่งวิธียกตะกอลจะใช้มือจับเชือกที่ยึดตะกอลดึงยกขึ้นอีกวิธีหนึ่ง

จก เทคนิคการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษ การทำโดยใช้ชนม่น ไม้หรือนิ้วมือสอดนับด้ายเส้นยืนแล้วยกขึ้น สอดใส่ด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ทำให้เกิดลวดลายเฉพาะจุดหรือเป็นช่วง ๆ และทำให้สามารถสลับสีลวดลายได้หลากหลาย ต่างจากการซิดที่การซิดเป็นการใช้ด้ายเส้นพุ่งพิเศษสีเดียวพุ่งตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า

ด้ายเส้นพุ่ง เส้นด้ายที่อยู่ในหลอดหรือในกระสวยพุ่ง สำหรับพุ่งผ่านด้ายเส้นยืน และใช้พิมพ์กระทบให้เกิดการจัดสานกันเป็นเนื้อผ้า

ด้ายเส้นพุ่งพิเศษ ใช้ในเทคนิคการทอ “จก” และ “ซิด” เป็นเส้นพุ่งพิเศษซึ่งเพิ่มเข้ามานอกเหนือจากด้ายเส้นพุ่งธรรมดา เพื่อทำให้เกิดลวดลายบนเนื้อผ้า หากดึงเส้นด้ายนี้ออก เนื้อผ้าที่เกิดจากเส้นพุ่งธรรมดาก็ยังคงอยู่

ด้ายเส้นยืน เส้นด้ายที่ขึงไว้กับเครือหูก โดยสอดใส่ “พิมพ์” และ “เขา” แล้วโยงกับที่ทอผ้า เวลาทอผ้าด้ายเส้นพุ่งในกระสวยจะพุ่งผ่านด้ายเส้นยืนทำให้เกิดการจัดสานกันเป็นเนื้อผ้า

ด้ายเส้นยืนพิเศษ ใช้ในเทคนิคการทอ “มุก” เป็นเส้นยืนพิเศษซึ่งเพิ่มเข้ามา โดยสอดใส่ “เขา” โยงไว้เหนือด้ายเส้นยืนธรรมดา ซึ่งทำให้เกิดลวดลายบนเนื้อผ้า หากดึงเส้นด้ายนี้ออก เนื้อผ้าที่เกิดจากเส้นยืนธรรมดาก็ยังคงอยู่

ดินจก ผ้าที่ใช้ต่อเชิงหรือดินจก ทอด้วยเทคนิคจกเป็นลวดลายสลับสีต่าง ๆ อย่างงดงามชิ้นที่ต่อเชิงด้วยดินจกเรียกว่า “ชิ้นดินจก” ซึ่งผู้หญิงในล้านนาแต่ดั้งเดิม จะใช้นุ่งในโอกาสพิเศษ เช่น เวลาไปวัด เป็นต้น

ไทย ยวน หรือ ไทล้านนา จนเผ่าไทกลุ่มหนึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ทั่วไปในแถบ 2 ผังแม่น้ำโขง แต่ในภาษาไทยมักใช้เรียกกลุ่มคนไทที่อพยพมาจากประเทศลาวเข้ามาอยู่ในประเทศไทยว่า “ลาว” หรือ “ไทลาว”

พื้ม เครื่องมือที่ใช้ประกอบทุกทอผ้า มีลักษณะเป็นซี่ ๆ กล้ายหวี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่หรือเหล็ก โดยมีโครงไม้ยึดสำหรับใช้สอดด้ายเส้นยืน เวลาทอผ้าพื้มจะเป็นตัวกระทบให้ด้ายเส้นพุ่งแนบจัดสานกับเส้นยืน พื้มในสมัยก่อนมักมีขนาดเล็กหรือหน้าแคบ ความกว้างของพื้มเรียกเป็น “หลบ” โดย 1 หลบ = 40 ช่องพุ่งหวี (ช่วงพื้มที่สอดด้าย) เช่น “พื้มสิบ” ก็หมายถึง พื้มขนาดกว้าง 10 หลบ = 400 ช่องพุ่งหวี เป็นต้น

มัดหมี่ วิธีการมัดด้ายด้วยเชือกให้เกิดเป็นลวดลายก่อนนำไปย้อม แล้วนำไปทอด้วยเทคนิคขัดสานธรรมดา ลวดลายบนผ้าทอจะเกิดจากการมัด ซึ่งเรียกว่า “ผ้ามัดหมี่” ชาวไทยส่วนใหญ่ แต่เดิมจะนิยมมัดเฉพาะด้ายเส้นพุ่ง แต่ในปัจจุบันมีการพัฒนาโดยการมัดหมี่ด้ายเส้นยืนด้วย

มุก เทคนิคการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยพิมพ์ด้ายเส้นยืนพิเศษ กระทำโดยใช้เขาชิงด้ายเส้นยืนพิเศษนี้ไว้เหนือด้ายเส้นยืนธรรมดา ลวดลายจะเกิดขึ้นจากเส้นยืนพิเศษไม่ใช่เส้นพุ่ง

ไม้ค้ำ ไม้ที่ใช้สอดค้ำยเส้นยืนไว้ หลังจากการนับค้ำยเส้นยืนเพื่อทำให้เกิดลวดลายใช้ในการทอด้วยเทคนิค “จก” และ “จิต” ลวดลายจะเกิดขึ้นได้ 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อสอดไม้ค้ำไว้ ครั้งที่สองเมื่อย้อนกลับดึงไม้ค้ำออก

ไม้คาน ไม้ลักษณะแบนยาว ใช้สอดผ่านค้ำยเส้นยืน แล้วพลิกทางสันไม้ขึ้นเพื่อให้เกิดช่องว่างให้กระสวยพุ่งผ่าน

ยกดอก เทคนิคการทอผ้าให้เกิดลวดลาย โดยการยกเขาหลายตะกอแยกค้ำยเส้นยืนขึ้นลงแต่ไม่ได้เพิ่มค้ำยเส้นยืน หรือด้านเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป

ลาวครึ่ง หรือ ลาวกา ชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอพยพมาจากประเทศลาวอาศัยอยู่ในประเทศไทย แถบจังหวัดพิจิตร กำแพงเพชร อุทัยธานี ชัยนาท สุพรรณบุรี

ลาวทวน ชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งอพยพมาจากเมืองพวน แขวงเชียงขวาง ประเทศลาว เข้ามาอยู่ในประเทศไทยอาศัยอยู่แถบ ตำบลหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัย อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ลาวโง่ง หรือ ผู้ไทดำ เดิมอาศัยอยู่ในเขตเวียดนาม แถบกลุ่มแม่น้ำแดง แม่น้ำดำ ในพุทธศตวรรษที่ 19-20 ชาวผู้ไทถูกพวกฮ่อรุกราน จึงอพยพไปอยู่ที่หลวงพระบาง ในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยมีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านช้าง จึงมักกวาดต้อนชาวบ้านลงมาไว้ในอาณาจักรไทยเสมอ โดยส่งผู้ไทดำไปที่สุพรรณบุรี ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี คนไทยภาคกลาง เรียกพวกนี้ว่า “ลาวทรงดำ” เพราะเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกับลาวและอพยพเข้ามาพร้อมกับลาวกลุ่มอื่น ๆ ต่อมาชื่อเต็มได้หดหายลง คำว่า “ดำ” หายไป ดังที่นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่า “ลาวทรง” หรือ “ลาวโง่ง”

ผ้าพื้นเมือง เป็นผ้าทั่ว ๆ ไป ทอด้วยฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผ้าถุง ผ้าถุง
ผ้าโสร่ง ผ้าดิบ ผ้าขาวม้า สมัย 200 ปีมาแล้วผ้าพื้นเมืองมักมีลวดลายโบราณอยู่มาก เป็น
ฝีมือคนไทยมีเชื้อสายลาวเผ่าต่าง ๆ เช่น ลาวล้านนาทอผ้ายก ลาวพวนทอผ้าจก ลาวครั้ง
ทอผ้ามัดหมี่ ลาวโซ่งทอผ้าปัก ลาวอีสานทอผ้าจก ผ้ามัดหมี่ ชาวไทยภาคกลางทอผ้ายก
และไทยภาคใต้ทอผ้ายกกับผ้ามัดหมี่

ผ้าถุง คือผ้าโปร่งตาห่าง ทอด้วยด้ายเส้นเล็กใช้สำหรับกันยุง ถ้าทอไข้ว
ตาเล็ก ๆ ตัดกันจะมีความทนทานต่อการใช้เรียกว่า ผ้าถุงตาพริกไทย มีสีขาว สีเขียวและ
สีขี้ม้าสำหรับทหารใช้

ผ้าขาวม้า เป็นผ้าฝ้ายขนนกประสงค์ ขนาดมาตรฐานของผ้าขาวม้า กว้าง
75 เซนติเมตร ยาว 190 เซนติเมตร ใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย สมัยโบราณย้อมด้วยสีแดง
ทั้งผืน ปัจจุบันทอตามขนาดต้องการส่วนใหญ่จะใช้ด้าย 2 สี ทอเป็นตาสี่เหลี่ยม เช่น สี
ดำกับสีเขียว สีเขียวกับสีขาว สีแดงกับสีขาว หรือสีขาวกับสีดำ

ผ้าโจงกระเบน ใช้สำหรับนุ่งทอด้วยฝ้ายไหม หรือใยสังเคราะห์ ผสมฝ้าย
กว้างประมาณ 4 เมตร คนสมัยโบราณนิยมนุ่งผ้าโจงกระเบน เวลานุ่งจะรวบชายผ้ามา
โจงเป็นชายกระเบนแล้วสอดใส่หว่างขา เอามาหนีบด้านหลังตรงบั้นเอว แล้วคาดด้วย
เข็มขัดรอบเอวให้แน่น เพื่อป้องกันไม่ให้ชายกระเบนหลุดออก

ผ้าถุง คือ ผ้าใช้สำหรับคลุมร่างกายท่อนล่าง ขนาดความกว้างของ
ผ้าถุง 1.50 - 2.00 เมตร ผ้าถุงอาจทอด้วยฝ้าย ไหม หรือใยสังเคราะห์ ทอเป็นลวดลาย
สวยงามมีเชิงหรือไม่มีเชิง (บางครั้งอาจเรียกว่า ผ้าถุง)

ถุงย่าม ลักษณะเป็นถุงขวามีสายสำหรับสะพาย มีขนาดแตกต่างกัน
สีพื้นและลวดลายงดงาม ใช้ใส่ของติดตัวได้เหมือนกระเป๋าถือ ถุงย่ามที่เป็น

แบบพื้นฐานและใช้กันทั่ว ๆ ไปในกลุ่มไทย ฉนวน ลื้อ และลาว ทอดด้วยเส้นด้ายขาว
ค่าขนาดใหญ่ กว้างประมาณ 28 เซนติเมตร ขนาดเล็กกว้างประมาณ 19-24 เซนติเมตร
ปัจจุบันนิยมเพิ่มลวดลายขีดหรือจกตกแต่งให้สวยงาม

ผ้าฉนวนหรือผ้าห่มฉนวน คือผ้าห่มที่ใช้ฝ้ายเป็นไส้ยัดหนา ๆ ใช้ห่มนอน
หรือปูนอนก็ได้ วิธีทำคือ นำฝ้ายมากระจายเรียงแผ่เป็นแผ่นใหญ่ขนาดเท่าผ้าห่ม แล้ว
ใช้ด้ายฝ้าย เบอร์ 18 - 20 จึงทาบห่าง ๆ เป็นตารางบนแผ่นฝ้าย ใช้เป็นไม้มีด้ามถือ กด
กลิ้งให้เส้นด้ายจมลงในแผ่นฝ้ายเสร็จแล้วใช้ผ้าเช็ดหุ้มแผ่นฝ้ายผ้าฉนวน

ก้นดแบน คือ ไม้สำหรับสอดแทนไม้ไขว้เส้นด้ายเพื่อให้เส้นด้ายเรียง
เส้น

ไม้ด้ามปู คือ ไม้สำหรับเก็บตะกอล

ค้อนปี คือ โตะทำด้วยไม้สำหรับให้เส้นด้ายผ่านก่อนหมุนเข้าใบพัด

กวัก ใช้สำหรับพันเส้นด้าย ทำด้วยไม้ไผ่สานขัดกัน ลักษณะคล้ายตะกร้า
ทรงสูง ปากกว้าง ที่ปากตะกร้ามีไม้เนื้อแข็งกันอยู่ตรงกลางเจาะรู เมื่อต้องการพันด้ายเข้า
กวัก จะนำกวักไปสวมกับชาตั้ง แล้วหมุนเส้นด้ายจะพันเข้ากวัก

หมอน ชาวนครไทยจะทำหมอนไว้ใช้เองภายในครัวเรือนเป็นจำนวนมาก
มากมีหมอนสามเหลี่ยมและสี่เหลี่ยม ที่หน้าหมอนตามเหลี่ยม และหมอนสี่เหลี่ยมจะ
ตกแต่งด้วยลายปักหรือลายขีด ซึ่งเป็นลวดลายที่สวยงาม เป็นลายที่คิดขึ้นจากธรรมชาติ
และสิ่งแวดลอมที่พบเห็นในชีวิตประจำวันเช่น ลายดอกบัว ลายนก

ผ้าเบี่ยง ผ้าสไบ หรือผ้าแถบ ชาวบ้านจะเรียกว่าผ้าเบี่ยง ลักษณะของผ้าเบี่ยงขนาดมาตรฐาน กว้าง 15 นิ้ว ยาว 6 ฟุต 6 นิ้ว ทอด้วยเส้นด้ายฝ้ายข้อมลิ มีการออกแบบลวดลายทออย่างสวยงามที่ริมชายผ้าเบี่ยงทั้ง 2 ด้าน จะเป็นลายทอด้วยการสลับสีเส้นด้ายอย่างเด่นชัด ส่วนผืนผ้าจะทอขกตอกตลอดทั้งผืน เรียกว่า **ตาชดอชวานครไทย** ในปัจจุบันยังนิยมใช้ผ้าเบี่ยงเป็นประจำโดยเฉพาะ ผู้สูงอายุและผู้เฒ่าในเทศกาลงานบุญ และในงานพิธีต่าง ๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ประวัติการทอผ้า

การทอผ้าได้มีการวิวัฒนาการมานานแล้ว เนื่องจากความจำเป็นที่มนุษย์ต้องใช้เสื้อผ้ามีมากขึ้น หลักฐานก็มีปรากฏแน่ชัด (อัญญาพร ไชยะสุด, 2529) ในพุทธศตวรรษที่ 14 ประเทศสเปนได้มีการเปลี่ยนเครื่องทอแบบนอนราบกับพื้นเป็นแบบตั้ง รู้จักม้วนด้ายเข้าไว้ในไม้ซึ่งกลิ้งกลมเป็นหลอดด้ายยืนทำให้ทอผ้าได้ยาว ส่วนในประเทศจีนประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มีเครื่องทอใช้ตระกอกหรือตระกอกแบ่งเส้นด้ายยืนออกเป็น 2 หมู ทำไม้บังคับด้วยเท้าแยกหมูด้ายยืน นับเป็นแบบเครื่องทอที่แท้จริง ในพุทธศตวรรษที่ 19 ประเทศฝรั่งเศสได้ดัดแปลงเครื่องทอให้ประดิษฐ์จนกระทั่งสามารถทอได้รวดเร็วกว่าเดิมมาก ต่อมาใน พ.ศ. 2232 จึงได้มีการประดิษฐ์กึ่งกระดูกขึ้นมาใช้ และใน พ.ศ. 2302 เครื่องจักรกลได้เข้ามามีบทบาทแทนแรงงานคน นับตั้งแต่นั้นมาเครื่องทอผ้าได้มีการปรับปรุงแก้ไขจนกระทั่งสามารถทอ

ปรากฏในปัจจุบัน

เอกเนส ไจเจอร์ (Agnes Geijer) ได้บันทึกไว้ใน “ประวัติของสิ่งทอ” ว่าการปลูกฝ้ายและการทอผ้า เป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมจากประเทศอินเดีย ทั้งนี้เพราะประเทศอินเดียนับเป็นแหล่งผลิตฝ้ายที่ใหญ่แห่งหนึ่งของโลก แต่เป็นการผลิตเพื่อใช้ภายในประเทศเท่านั้น โดยผลิตได้ปีละประมาณ 40 ล้านห่อ เพื่อนำไปแปรสภาพเป็นเส้นใยฝ้ายในโรงงานอุตสาหกรรมปั่นด้าย ซึ่งมีมากกว่าหนึ่งพันโรงงาน การปั่นด้ายในโรงงานอุตสาหกรรม เกิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อประมาณ 140 ปีมาแล้ว ปัจจุบันบางแห่งยังคงมีการปั่นด้ายด้วยมือและนำมาทอเป็นผืนผ้า ภาพของมหาตมะคานธี ปั่นด้ายด้วยมือและทอผ้าคาดิเป็นผ้าฝ้ายดิบเนื้อหยาบ ทำให้ศิลปหัตถกรรมอันเก่าแก่นี้มีความสำคัญทางการเมืองด้วย ผ้าคาดิจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการประกาศอิสรภาพจากการยึดครองของต่างชาติ ส่วน อัลเฟรด บุเลอร์ (Alfried Buteler) ได้กล่าวถึงการทอผ้ามัดหมี่ว่าได้เริ่มทำงานกันในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 กรรมวิธีในการมัด ย้อมสี และการทอ สืบทอดกันมาด้วยการฝึกฝนด้านทักษะ

มากกว่าอย่างอื่น แต่ บี.ซี. โมฮันตี (B.C. Mohanti) และกัลยาภยณะ (Kalyakrishna) ได้ศึกษาผ้ามัดหมี่ในรัฐ โอริศา และอินดรประเทศกล่าวไว้ว่า “แม้กรรมวิธีในการมัด และย้อมสีจะกระทำกันมานาน และได้พัฒนาขึ้นสู่กรรมวิธี และ ความดัดมัดที่มีระเบียบแบบแผนสมัยใหม่ แต่ความละเอียดอ่อนในเชิงศิลปะแบบดั้งเดิมไม่ได้ปรากฏออกมาในงานของช่างเทคนิคสมัยใหม่ กรรมวิธีในเชิงศิลปะที่ละเอียดอ่อนยังเห็นอยู่ในงานของช่างทอมือเท่านั้น ในขณะที่คนอื่นจะมีแต่ความรู้อื่น ๆ ทัวไปในเรื่องทอผ้า ดังนั้นจึงมีความพยายามที่จะศึกษาการทอผ้าอย่างละเอียดละออ อย่างที่ช่างทอมือได้กระทำกันมา ขณะเดียวกันก็พยายามที่จะศึกษาหลักการพื้นฐานของการใช้เทคนิคสมัยใหม่” (ฮาวิ มาเตอร์, 2535)

วิวัฒนาการทอผ้าของประเทศไทยนั้น เป็นที่เชื่อกันในระยะแรกว่ามนุษย์ยุคหินในประเทศไทยยังไม่รู้จักวิธีการทอผ้า แต่จะใช้หนังสัตว์หนัง ใบบัวและเปลือกไม้ ห่อหุ้มปกปิดร่างกาย หลักฐานจิตรกรรมบนแผ่นหินในประเทศไทย (ประมาณ 3,000 - 4,000 ปีก่อนคริสตกาล) แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยุคนั้นมิได้เปลือยกายแต่อย่างใด หากแต่ห่อหุ้มส่วนของร่างกายตั้งแต่เอวลงไปด้วยผ้าชิ้นเล็ก ๆ ที่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าทำมาจากอะไร ส่วนการปั่นฝ้ายและการทอผ้าก็ไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดเช่นกันว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด แต่พอสันนิษฐานได้ว่าเริ่มขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นที่น่าเสียดายว่าเส้นผ้าและสิ่งทอในยุคต่าง ๆ ได้เสื่อมสูญไปเนื่องจากธรรมชาติของวัสดุสิ่งทอในยุคนั้นทำมาจากอินทรีย์สารที่ไม่สามารถทนทานต่อดินฟ้าอากาศในประเทศไทยที่ชื้นแฉะและร้อนได้ ดังนั้นสิ่งทอที่ยังเหลืออยู่มาจนปัจจุบันจึงมีน้อย (จิราพร อริญานุก, 2535)

การทอผ้ามีพื้นฐานมาจากการจักสาน โดยมนุษย์รู้จักนำต้นพืชที่อ่อนและยาว เช่น หวาย กก หญ้ามาสานกันเป็นวัตถุใส่ของตั้งแต่สมัยหิน ต่อมากลายเป็นเสื่อและตะกร้า เนื่องจากต้นพืชเหล่านี้ค่อนข้างยาวจึงสานได้โดยไม่ต้องต่อและเข้าเกลียว เมื่อระยะเวลาผ่านไปนานมากขึ้น มนุษย์ก็รู้จักวิธีที่จะทำให้มีความเหนียวมากขึ้น โดยนำมาเข้าเกลียวจึงสามารถรับน้ำหนักมาก ๆ ได้ และทำให้รู้ว่าเส้นใยเล็ก ๆ สามารถนำมาเข้าเกลียวต่อให้เป็นเส้นยาวขึ้น รวมทั้งรู้จักวิธีการทอผ้าแบบง่าย ๆ โดยใช้เส้นด้ายขึ้นผูกกับกิ่งไม้ ใช้หินถ่วงน้ำหนักให้เส้นด้ายตึงต่อมาเปลี่ยนเป็นการผูกกระหว่างไม้สองอันตั้งให้ตึง พร้อมทั้งการปรับปรุงให้ทำได้ง่ายขึ้น (อัจฉราพร ไสละสุต, 2529)

แต่หลักฐานการขุดค้นพบทางโบราณคดีช่วยให้สามารถหาร่องรอยของ การทอผ้า คือลายเส้นต่าง ๆ ที่ปรากฏบนเครื่องปั้นดินเผาทั้งในสภาพสมบูรณ์และแตก หักชำรุดซึ่งขุดพบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในประเทศไทย ลวดลายและรูปแบบ การตกแต่งบนเครื่องปั้นดินเผาแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีการทอผ้าได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ยุค หิน เพราะมีหลักฐานที่บ่งชี้คือมนุษย์ยุคหินรู้จักการทำเชือก โดยนำเส้นใยจากสัตว์ และพืชมาบิดให้เป็นเกลียว เพื่อเพิ่มความแข็งแรง ความเหนียวและความยืดหยุ่น ลวดลายส่วนใหญ่ประกอบด้วย ด้ายหรือเส้นที่ถักขนานไปตามแนวตั้ง ส่วนที่เหลือจะเป็นลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่มีเส้นตัดกัน เส้นผ่าศูนย์กลางของเชือกแตกต่างกัน (ตั้งแต่ 0.5 - 3 มิลลิเมตร) ลวดลายเส้นทั้งหมดเป็นชนิดธรรมดาประกอบด้วยเส้นใย 2-3 เส้น เข้าเกลียวกันตามเข็มนาฬิกาเป็นรูปตัว Z หรือทวนเข็มนาฬิกาเป็นรูปตัว S (จิราพร อรัญญา, 2535)

การทอผ้าด้วยมือ เป็นรากฐานยิ่งใหญ่สำหรับการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ของชาวชนบท นับเป็นอาชีพสำคัญรองจากการทำนา ทำไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก ผ้าทอ พื้นเมืองของประเทศไทยได้มีการวิวัฒนาการมาช้านานแต่ยังคงรักษารูปแบบลวดลาย เทคนิค การทออันประณีตแบบโบราณไว้ได้ อย่างไรก็ตามเอกลักษณ์การทอผ้าในแต่ละพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปอย่างรวดเร็วตามความต้องการของตลาด และมาตรฐานที่ กำหนดหลักฐานเก่าแก่ที่สุดของผ้าที่พบในประเทศไทยคือ ชิ้นส่วนผ้าฝ้าย โหม และ ไยก์อุรา ซึ่งพบในวัฒนธรรมบ้านเชียง ผ้าซึ่งทอเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มหรือใช้ภายใน ครัวเรือนได้แก่ ผ้าห่ม ผ้าเย็บที่นอน หมอน ถุงย่าม ชงขนาดยาวซึ่งทอดยาววัด เป็น พุทธรูป (ภาคเหนือเรียกว่า ตุง) ผ้าห่อคำภีร์ ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าตัดเสื้อ เดิม การทอผ้าของชาวชนบทไม่เป็นที่สนใจของนักวิชาการมากนัก ทั้งนี้เพราะการผลิต ผ้าทอเป็นกิจกรรมซึ่งทำอยู่กับบ้าน ไม่สร้างปัญหาให้กับผู้อื่น และยังช่วยให้ประชากรมี รายได้เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากรายได้ที่ได้จากการทำนา ทำไร่ นอกจากนั้นการทอผ้ายังเป็นงานของสตรีเท่านั้น ต่อมาในศตวรรษที่ 19 ได้มีผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับสังคมไทย จึง ทำให้การทอผ้าที่เป็นอาชีพเสริมภายในครอบครัวได้รับความสนใจมากขึ้น สำหรับ หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง ซึ่งเป็นบ้านโบราณส่วนใหญ่จะมีกี่ทอผ้าตั้งอยู่ ได้ณบ้านแทบทุกหลังคาเรือน เพราะหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้วหญิงสาว

หรือแม่บ้านจะเริ่มทอผ้าสำหรับใช้ภายในครอบครัวต่อไป แต่เนื่องจากความไม่เข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้า และบทบาททางการค้าผ้าทำให้กิจกรรมการทอผ้าไม่ค่อยมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ (เกทเซอร์น เอ. โบวี , 2535)

ผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าที่พบในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยหลายชั่วคน ลวดลายบนผืนผ้าที่ผลิตขึ้นมักได้รับอิทธิพลมาจากถิ่นฐานเดิมคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ผ้าทอแบบเรียบ แบบมีลายรูปหรือเป็นผ้าข้อมลิ ผ้าทอและผ้าข้อมลิจะมีลวดลายคล้ายกันส่วนเทคนิคการทอประเภทตกแต่งให้สวยงาม มีลวดลายทอที่นิยมกันมากที่สุด ได้แก่การทอผ้าขิด และการทอมัดหมี่ การทอเหล่านี้เป็นที่นิยมของประชากรที่อาศัยอยู่ในชนบท

ถึงแม้ว่าการทอผ้าจะมีประวัติการทอมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่การทอผ้าด้วยมือแบบดั้งเดิมนั้นเกือบสูญหายไปโดยสิ้นเชิง ถ้าไม่ได้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาให้ทันการ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเปิดมีการค้าขายกับต่างประเทศมาเป็นเวลายาวนาน จึงสามารถซื้อผ้าที่มีลวดลายงามแปลกใหม่และมีราคาถูกได้ง่าย แต่นับเป็นโชคอันประเสริฐอย่างหนึ่งสำหรับผ้าพื้นเมืองของไทย ที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงสนพระราชมุทิตอย่างแท้จริงในผ้าพื้นเมืองเกือบทุกประเภท ทรงส่งเสริมการทอผ้าของประชากรในชนบท ทรงเป็นผู้นำในการนำผ้าพื้นเมืองของไทยมาใช้สอยในชีวิตปัจจุบัน อีกทั้งยังทรงเผยแพร่ไปทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ลวดลายซึ่งผู้ทอผ้าได้รับสืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณ ก็ได้ทรงเก็บตัวอย่างไว้เพื่ออนุรักษ์และเพื่อศึกษาให้สืบทอดต่อไป และได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้นำออกแสดงให้ประชาชนเป็นครั้งคราวในโอกาสที่สำคัญ

ผ้าพื้นเมืองของไทยในภาคต่าง ๆ กำลังได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนา รวมทั้งได้รับการส่งเสริมให้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ดังนั้น จึงเกิดมีการผลิตผ้าพื้นเมืองในลักษณะอุตสาหกรรม โดยมีโรงงานเป็นผู้จัดเส้นไหมหรือเส้นด้ายที่ข้อมลิเสร็จเรียบร้อยแล้วมาให้ทอเพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพ บางแห่งจะมีคนกลางรับซื้อผ้าจากช่างทออิสระ โดยช่างทอจะเป็นผู้ดำเนินการปั่นด้าย ข้อมลิ และลวดลายตามความคิดของตัวเอง แต่คนกลางจะเป็นผู้กำหนดราคาตามคุณภาพและ

ความสวยงามของลวดลายผ้าตามที่ตลาดต้องการ ในบางจังหวัดจะมีกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันทอผ้าเป็นอาชีพเสริม และนำออกจำหน่ายในลักษณะสหกรณ์ อย่างไรก็ตามในสภาพที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นการทอเพื่อจำหน่ายเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีการปรับปรุงพัฒนาสีสรรให้เข้ากับรสนิยมของตลาดแทนการยึดมั่นตามลวดลายสีสรรของประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด (สาวตรี สุวรรณสถิตย์, 2535)

ในด้านการยกย่องเชิดชูเกียรติช่างทอผ้า นั้น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เล็งเห็นคุณค่าของศิลปินผู้ทอผ้าพื้นเมืองจึงได้ประกาศยกย่องชูเกียรติช่างทอผ้าฝีมือเอก 2 คน ให้เป็นศิลปินแห่งชาติ คือ นางแสงดา บัณฑิตย์ จังหวัดเชียงใหม่ กับ นางพยอม สนิวัฒน์ จังหวัดร้อยเอ็ด (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2529, 2530)

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
Pibulsongkram Rajabhat University

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

อุปกรณ์ที่สำคัญยิ่งของเครื่องทอผ้ามี 3 อย่าง คือ

1. ฟันหวี (reed) ภาษาไทยแท้เรียกว่า ฟืม ใช้โลหะทำเป็นซี่เล็ก ๆ ให้อยู่ห่างกันตามความต้องการ หรือทำด้วยไม้ไผ่ผูกด้วยเชือกแล้วกระหนาบด้วยกรอบไม้จริง แต่ช่องจะใช้เส้นด้ายยืนสอดเข้าไปหนึ่งเส้นเป็นการจัดเส้นด้ายยืนให้อยู่ห่างกัน ตามความละเอียดของเนื้อผ้า (รูปภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ลักษณะฟันหวี

2. ตะกอ (Horness) ใช้แบ่งเส้นด้ายยื่นออกเป็นหมู่ ๆ สำหรับเปิดเป็นช่องให้เส้นด้ายพุ่งสอดเข้าไปขัดกับเส้นด้ายยืน ตะกอที่ใช้ทอผ้าตามหมู่บ้านชนบท ทำด้วยเชือกการทอแต่ละครั้งจะต้องทำตะกอใหม่ มีไม้ผูกตะกอ 2 อัน เป็นที่ยึดเชือก ตะกอที่พันโยงกันเหมือนเลข 8 ส่วนเครื่องจักรทอผ้าจะใช้ตะกอทำด้วยลวดหรือแผ่นโลหะบาง ๆ มีรูเล็ก ๆ ตรงกลาง สำหรับสอดเส้นด้ายยืน (ดูภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 ลักษณะตะกอ

3. กระสวย ใช้สำหรับกรอด้วยพู่แล้วใส่ลงในกรอบกระสวยพู่ให้ด้วย พู่เข้าไปขัดกับด้ายอื่น (ดูภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 ลักษณะกระสวย

ส่วนประกอบของเครื่องทอธรรมดาจะ ใช้ทอได้เฉพาะผ้าลายทอเบื้องต้น

คือ

ทอลายซัด (plain weave)

ทอลายสอง (twill weave)

ทอด่วน (satin weave)

การเตรียมเส้นด้าย

เส้นด้ายที่นำมาทอผ้ามีหลายชนิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การออกแบบลวดลายทอ เพราะ ลวดลายต่าง ๆ บนผืนผ้าบางครั้งมีความหมายพิเศษต่อผู้ที่ผลิตผ้า นอกจากนี้ประโยชน์ การใช้สอยมีความแตกต่างกัน ในชีวิตประจำวัน บางครั้งผ้าผืนเดียวอาจจะใช้ประโยชน์ ได้หลายอย่าง เช่น ผ้าขาวม้าใช้พาดไหล่ ใช้คาดเอว ใช้โพกศีรษะหรือใช้ห่ม ใน การเตรียมเส้นด้ายเพื่อใช้ในการทอทั่ว ๆ ไปสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึง คือ ประโยชน์ การใช้สอย ความกว้างของหน้าผ้า ขนาดเบอร์ของพื้นหวี จำนวนหลอดด้ายที่จะตั้ง

ขั้นตอนและวิธีปฏิบัติการทอ

1. กรอด้าย นำเส้นด้ายที่ได้ผ่านกรรมวิธีต่าง ๆ เรียบร้อยแล้วมากรอใส่ หลอดด้ายที่ใช้เฉพาะงาน เช่น แกนด้ายยืน และแกนด้ายพุ่งระหว่างการกรอด้าย ต้องตรวจว่าเส้นด้ายสม่ำเสมอหรือไม่ มีรอยชำรุดที่อาจทำให้เส้นด้ายขาดได้ หรือถ้ามี ปุ่มปมที่ทำให้เกิดอุปสรรคในการทอต้องเอาออก และต่อเส้นด้ายให้เรียบร้อยอยู่ใน สภาพที่ใช้การได้

2. สาวด้ายยืน ก่อนที่จะทำการสาวด้ายยืนต้องกำหนดขนาดความกว้าง ของหน้าผ้าให้ชัดเจนและแน่นอนเพื่อจะได้คำนวณเส้นด้ายยืนถูกต้อง เมื่อได้จำนวน แล้วแบ่งเส้นด้ายยืนออกเป็นส่วนก่อน แล้วนำมารวมนกันภายหลัง ขนาดหน้ากว้างของ ผ้าทอแล้วแต่ความต้องการ การทอ

ผ้าด้วยก็พื้นบ้านส่วนใหญ่จะนิยมทอผ้าหน้าขนาด 36 นิ้ว แต่ถ้าทอด้วยก็กระตุกจะทอผ้าได้ขนาดหน้ากว้างและทอได้รวดเร็ว

3. **สอดพื้นทวี** หรือเรียกว่าการสืบเส้นด้ายขึ้น แบ่งเส้นด้ายขึ้นออกเป็นหมู่ผูกเป็นปมไว้เพื่อไม่ให้เส้นด้ายพันกัน ความถี่ห่างของพื้นทวีที่นำมาใช้ต้องเลือกให้ได้ขนาดพอดีกับขนาดของเส้นด้าย นำเส้นด้ายขึ้นสอดเข้าไปตามช่องพื้นทวีทั้งนี้เพื่อบังคับให้เส้นด้ายขึ้นอยู่ห่างกันตามระยะที่ต้องการ

4. **การเก็บตะกอ** หรือเรียกว่าสืบตะกอ คือการนำเส้นด้ายกับเข้าไปในห่วงของตะกอโดยการแบ่งเส้นด้ายขึ้นออกเป็นหมู่ จะแบ่งออกเป็นกี่หมู่ก็ได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการทอ เก็บจนหมดเส้นด้าย

5. **นำด้ายขึ้นมัดผูกกับกัณฑ์ผ้า** จัดเส้นด้ายเรียงกันให้เรียบร้อยแล้วมัดไม้เหยียบติดกับตะกอพร้อมที่จะทำการทอต่อไป

ลวดลายที่ใช้ในการทอ

ลวดลายที่เกิดจากการทอมีหลายวิธี เรียกชื่อแตกต่างกันไป ตามลักษณะของลายและเทคนิคการทอ ลวดลายที่สำคัญ มีดังนี้

ผ้าทอชายซัด ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าทอพื้นเมืองซึ่งทอด้วยลายจัดธรรมดา ตกแต่งเส้นด้ายด้วยการย้อมสี เส้นด้ายทำด้วยฝ้ายล้วนเมื่อทอเป็นผ้าผืนแล้ว นิยมเรียกผ้าทอพื้นเมือง ผ้าทอลายซัดนับเป็นผ้าพื้นเมืองดั้งเดิมที่คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกันมานานแล้ว ด้วยคุณสมบัติของความเป็นผ้าที่สมบูรณ์ด้วยประการต่าง ๆ แต่ครั้งต่อมาเมื่อได้มีการนำเอาวัสดุอย่างอื่นเช่น เส้นใยสังเคราะห์มาทอเป็นเสื้อผ้าด้วยราคาที่ถูกลงและสะดวกกว่า ทำให้มีผู้นิยมใช้ผ้าฝ้ายลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ อย่างน่าเป็นห่วงว่าสักวันหนึ่งคนไทยจะไม่มีเสื้อผ้าที่ทอจากฝ้ายพื้นเมืองใช้กันเลยทีเดียว

แต่เป็นที่น่ายินดีว่า ขณะนี้ทางภาคเหนือของไทยโดยเฉพาะที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีผู้เห็นคุณค่าของผ้าฝ้ายและพยายามที่จะอนุรักษ์การทอผ้า โดยใช้ฝ้ายพื้นเมืองเอาไว้อย่างเหนียวแน่น ท่ามกลางมรสุมต่าง ๆ ด้วยความยากลำบาก จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ได้เป็นที่รู้จักและยอมรับในคุณภาพของผ้าฝ้ายดังกล่าวอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยโดยกรมกองต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เริ่มให้ความสนใจที่จะส่งเสริมสนับสนุนกันอย่างจริงจังขึ้นมา

ผ้ามัดหมี่ เป็นศิลปการทอผ้าชนิดหนึ่งโดยการมัดย้อมเส้นด้ายหรือไหมให้เกิดสีและลวดลายแล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้า การมัดหมี่หรือมัดย้อมจะยากง่ายต่างกัน ขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลวดลายและสีต่าง ๆ ที่ต้องการ การทอผ้ามัดหมี่ทั่วไปมักนิยมใช้ไหมซึ่งเป็นวัสดุที่ดีมีคุณภาพและคุณค่าสูง ถ้าเป็นมัดหมี่ที่ใช้ฝ้ายก็มักเป็นลวดลาย และสีแบบง่าย ๆ เป็นสีชาวกับสีครามอย่างหยาบ ๆ เท่านั้น ในบรรดาชาวอีสานที่ทอผ้ามัดหมี่จะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคนไทยเชื้อสายลาว ชาวภูไท และชาวไทยเชื้อสายเขมร โดยกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวจะนิยมทอมากที่สุด ส่วนกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร จะมีการทอผ้าไทยแบบอื่น ๆ เช่น ผ้าหางกระรอก son ผ้าปูม ผ้าปรม และผ้าโฮด ซึ่งมีทอกันมากในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ผ้ามัดหมี่ นอกจากจะทอกันมากในเขตภาคอีสานแล้ว ยังมีบางจังหวัดในภาคเหนือและภาคกลางที่นิยมทอกัน ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีลักษณะการทอคล้ายกันบางผืนใช้การทอสลับหลายเทคนิคด้วยกัน เช่น ทอมัดหมี่คั่นด้วยลายซิด ต่อเชิงด้วยลายจก ซึ่งเป็นศิลปที่วิจิตรงดงาม หรือแม้แต่ทางภาคใต้ที่ตำบลพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็มีการทอผ้ายกผสมมัดหมี่ด้วยเช่นกัน ได้แก่ การทอผ้ายก 3 กษัตริย์ ซึ่งในผ้าหนึ่งผืนจะมีองค์ประกอบถึง 3 อย่าง ได้แก่ ส่วนที่เป็นผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าไหมมัดหมี่ และมียกคอกด้วยไหม

ผ้าทอน้ำไหล เป็นผ้าทอพื้นบ้านในกลุ่มล้านนาตะวันออก เป็นผ้าทอที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเหมือนสายน้ำไหลอยู่บนลายผ้า สันนิษฐานกันว่าอาจจะได้รับแบบอย่างมาจากลายผ้าของชาวลื้อ ลักษณะการทอขึ้นจะทอคั่นเป็นริ้ว ๆ ตามแบบชาวลื้อ

ที่นิยมใช้ไหมเงินและไหมคำ ส่วนลายน้ำไหลจะค้นด้วยลายขลุ่ย ซึ่งได้พัฒนารูปแบบ ออกไปเรื่อย ๆ ผ้าทอลายน้ำไหลปัจจุบันมีการทอด้วยฝ้ายและใยสังเคราะห์บางส่วน การทอบางครั้งอาจจะทอทั้งผืน หรือทอเฉพาะเชิงมีชื่อเรียกลายไปตามลักษณะที่ทอ เช่น ลายจรวด ลายกาบ ลายเครือ ลายขอ ลายธาตุ ลายกาน ผ้าทอลายน้ำไหลปัจจุบันมี ทอกันมากที่ จังหวัดน่าน เชียงราย พะเยา และเชียงใหม่ โดยเฉพาะในอำเภอที่มีชาวไทย ลื้ออาศัยอยู่กันเป็นจำนวนมาก

ผ้าซิด เป็นชื่อที่ใช้เรียกผ้าที่เป็นลวดลายชนิดหนึ่งที่ทอโดยวิธีใช้ไม้เขี่ย หรือ สะกิดซ่อนเส้นด้ายขึ้นขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวเส้นด้ายขึ้นที่ถูกจัดซ่อน ขึ้น จังหวะของการสอดเส้นพุ่งซึ่งถี่ห่าง ไม่เท่ากันทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ ลักษณะเฉพาะของผ้าทอลายซิด สังเกตดูได้จากลายซ้ำของเส้นพุ่งที่ขึ้นเป็นแนวสลับเดียว กันตลอด อาจจะเหมือนกันทั้งผืนหรือไม่เหมือนกันทั้งผืนก็ได้ แต่ต้องมีลายซ้ำที่มีจุดจบ แต่ละช่องของลายอย่างเห็นได้ชัด ผ้าซิด ที่นิยมทอโดยทั่วไปจะมีอยู่ 3 ชนิดตาม ลักษณะประโยชน์ใช้สอยคือ

ซิดตีนขึ้น เป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ต่อชายล่างของผ้าชิ้น (ผ้าถุง) **ซิดหัวขึ้น** เป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ต่อชายบนของผ้าชิ้น **ซิดหมอน** เป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ทำหมอน โดยเฉพาะเท่านั้น

ในปัจจุบันได้มีการนำผ้าซิดมาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ใช้ทำผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ผ้ามัดเสื่อผ้าคลุมไหล่ ซึ่งมีทอกันทั่วไปในภาคอีสาน จังหวัดอุดรธานี มหาสารคาม สกลนคร ภาคเหนือ จังหวัดน่าน อุตรดิตถ์ และภาคกลาง จังหวัด อุทัยธานี สุพรรณบุรี ชัยนาท พิจิตร ในบางแห่งมีการทอซิดผสมจกเพื่อให้เกิด ลวดลายและสีสันที่สวยงามกว่าซิดธรรมดา

ผ้ายด เป็นผ้าทอพื้นบ้านของประเทศไทยอีกประเภทหนึ่งที่มีมาแต่ โบราณกาลเช่นกัน มีความเป็นเอกลักษณ์พิเศษที่สวยงาม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการทอ

ฝ้ายก คือ การเพิ่มลวดลายในเนื้อผ้าให้พิเศษขึ้น มีเทคนิคการทอคล้ายกับผ้าจิดมาก ต่างกันที่ฝ้ายกบางครั้งจะทอลายพิเศษมีชายมีเชิงที่แปลกออกไป การทอจึงต้องใช้เทคนิคการคัดเก็บลายด้วยไม้เรียวปลายแหลม ตามด้วยลวดลายที่กำหนดจนครบ ลายคัดยกเส้นยืนขึ้นเป็นจังหวะลวดลายเฉพาะ แล้วสอดเส้นพุ่งไปเป็นแนวทอกระทบ ตามลายที่คัดไว้ ทอจนเต็มลายส่วนตัวผืนผ้าต้องใช้เทคนิคการเก็บตะกอลอย (เขาลอย) เพื่อผู้ทอจะได้สะดวกไม่ต้องคัดเก็บลาย แล้วถอดออก เมื่อจะทอต้องเก็บใหม่ทุกครั้ง การเก็บตะกอลอย ทำให้การทอรวดเร็วขึ้นการทอฝ้ายกนี้ใช้เวลานานมาก มีความสลับซับซ้อน ถ้ามีลวดลายพิเศษมาก ๆ ต้องใช้ความละเอียดประณีตในการทอ บางครั้งผ้าที่มีความยาว 3 หลา ต้องใช้เวลาถึง 3 เดือน จึงจะได้ ดังนั้นฝ้ายกจึงเป็นผ้าที่ทอใช้ในโอกาสพิเศษ

ลักษณะเฉพาะของฝ้ายก คือ จะทอด้วยไหมทั้งผืนหรือยกคั้นเงิน จะเรียกว่า ฝ้ายกเงิน หรือถ้าทอยกด้วยคั้นทองจะเรียกว่า ฝ้ายกทอง ฝ้ายกที่ทอมีเชิงก็จะเรียกฝ้ายกเชิงเงินหรือทอตามลักษณะของวัสดุที่ใช้ลวดลายก็จะบ่งบอกเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ฝ้ายกมีการทอมากที่สุดทางภาคเหนือของประเทศไทย ที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน

ผ้าขาวม้า เป็นผ้าทอลายขัด ขนาดมาตรฐานของผ้าขาวม้า คือ กว้าง 75 เซนติเมตร ยาว 190 เซนติเมตร ใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย สมัยก่อนย้อมด้วยสีแดงทั้งผืน แต่ปัจจุบันมักทอเป็นผ้าตา ค่ายที่ใช้ทอเป็นด้าย 2 สี เช่น สีเขียวกับสีขาว สีเขียวกับสีดำ สีแดงกับสีขาว สีแดงสลับดำ สีขาวกับสีดำ คนไทยใช้ผ้าขาวม้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ใช้เป็นผ้าคาดเอวมีขนาดเล็กกว่าผ้าขาวม้า ต่อมาได้เห็นแบบอย่างที่ใช้กันผืนใหญ่เพราะใช้ประโยชน์ได้มาก จึงผลิตเป็นผืนใหญ่ประโยชน์ของผ้าขาวม้ามีหลายอย่างเช่น คาดเอว ใช้เป็นผ้าห่มเวลาหนาว ใช้โพกศีรษะเพื่อกันแดด เวลาอาบน้ำ ใช้เป็นผ้าผลัด ใช้นุ่งเป็นกางเกงอาบน้ำ ใช้ปูนอน ใช้ทำปลสำหรับนอน ใช้ห่มพาดไหล่ชายเข้าไปหาผู้ใหญ่เพราะถือกันว่าสุภาพ ใช้พาดไหล่ 2 ข้างเวลาไปจับสว ใช้รองมือเวลากราบพระ ใช้เป็นผ้าคาดอกผู้หญิงปล่อยชายไว้ด้านหน้าเวลากราบ

ใช้ชายผ้าวางลงบนพื้น ก้มลงกราบบนชายผ้า ใช้เป็นเชือกผูกของหนัก ใช้พันรอบตัวปิดบังอก ยกชายผ้าขึ้นพาดบนบ่าขวา ผ้าขาวม้าที่รู้จักกันแพร่หลาย และมีชื่อเสียงคือ ผ้าขาวม้าผลิตที่ ตำบลบ้านไร่ อำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี เรียกว่า “ผ้าขาวม้าบ้านไร่”

มุด เป็นเทคนิคการทอวิธีหนึ่งปัจจุบันทอกันน้อยมาก กลุ่มคนที่ยังคงใช้เทคนิคการทอนี้ ได้แก่ ไทยแดง และไทยวน ที่อาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศลาวรวมทั้ง กลุ่มชนที่อพยพมาอยู่แถวเมืองเวียงจันทน์และภาคเหนือของประเทศไทยด้วย วิธีทอมุด ใช้เทคนิคการเพิ่มเส้นด้ายยืนเข้าไปในผืนผ้า โดยการเตรียมเส้นด้ายยืนพิเศษไว้ตอนบนของกี่ทอผ้าเหนือเส้นด้ายยืนธรรมดาที่จึงไว้ ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดขึ้นอยู่กับการใช้เขาที่จึงเส้นด้ายยืนพิเศษ ลวดลายที่เกิดจากเทคนิคการทอนี้คล้ายกันมากกับลวดลายที่เกิดจากเทคนิคการ จิด และเทคนิคการ จด

นอกจากผ้าทอที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผ้าทอที่เรียกชื่อตามตำบลของผ้าที่ทอและวิธีการทออื่น ๆ อีก เช่น ผ้าทอพุ่มเรียง ทอที่ตำบลพุ่มเรียง ผ้าทอเกาะยอ ทอที่ตำบลเกาะยอ ผ้าทอจากเป็นของกลุ่มคน ไทยเชื้อสายลาวที่ทำสืบต่อกันมาช้านานมีวิธีการทอโดยการสอดเส้นด้ายให้เกิดลวดลายในขณะที่ทำการทอ

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 3

กระบวนการทอผ้าและประเพณีการแต่งกาย ของประชากรอำเภอนครไทย

การทอผ้าของอำเภอนครไทย มีทั้งการทอด้วยกี่พื้นบ้านซึ่งเป็นการทอแบบดั้งเดิม โดยอาศัยการฝึกหัดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ และการทอด้วยกี่กระตุกซึ่งทางหน่วยราชการโดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม เป็นผู้นำไปฝึกสอนให้ รวมทั้งให้ความสนับสนุนช่วยเหลือในด้านวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนเงินทุนหมุนเวียนในระยะแรกเริ่มด้วย เนื่องจากการทอผ้าด้วยกี่กระตุกมีความสะดวกรวดเร็วในการทอและเครื่องมือที่ใช้ก็ไม่ค่อยยุ่งยาก นอกจากนั้นผ้าที่ทอได้ก็มีความประณีตสวยงามเช่นกัน เครื่องมือและกระบวนการที่ใช้ในการทอผ้าทั้งสองแบบมีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่อาจแตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย สามารถกล่าวถึงรายละเอียดของกระบวนการทอแต่ละอย่างได้ดังนี้

การทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน

เครื่องทอผ้าพื้นบ้าน มีส่วนประกอบต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. เสาไม้ 4 เสา
2. ไม้พาด 4 อัน
3. แคนหมุนผ้า
4. ไม้พาดสำหรับนั่ง
5. ฟันหวี
6. ตะกอล
7. ไม้หาบตะกอล
8. เข็มเหยียบ
9. ไม้ทับด้ายยืน
10. ไม้จั่นด้ายยืน

เครื่องมือ เครื่องใช้ในการทอ ได้แก่

1. เครื่องหีบฝ้าย (อีวฝ้าย)
2. กงตีดฝ้าย

3. ไม้ค้ำฝ้าย
4. หลาปั่นด้าย (ไน)
5. ไม้เปียด้าย
6. หลักคันด้ายยืน
7. ราวแขวนหลอดด้ายพุ่ง
8. กระจวดด้ายพุ่ง
9. หลอดด้ายพุ่ง
10. ไม้แป้นเกล็ด (ไม้ดาบ)
11. กงฝ้าย
12. กวัก

ขั้นตอนการเตรียมเส้นด้ายและการทอ

การเตรียมเส้นด้ายเพื่อใช้ในการทอผ้าด้วยกี่ทอพื้นบ้าน และกี่กระตุก มีวิธีการเตรียมและขั้นตอนการทำดังนี้

การหีบฝ้าย นำฝ้ายที่แก่เต็มที่มาตากแดดประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง เพื่อให้ดอกฝ้ายคายความชื้น เก็บสิ่งสกปรกที่ติดอยู่กับดอกฝ้ายออกให้หมด นำเข้าเครื่องหีบฝ้ายเพื่อให้เมล็ดออกจากปุยฝ้าย เครื่องมือหีบฝ้ายทำด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นไม้กลม 2 อันมีแกนหมุนเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว ยาว 8 นิ้ว วางซ้อนกัน ด้านขวามือมีที่จับเพื่อช่วยหมุน ด้านล่างมีโครงสำหรับยึดส่วนประกอบทั้งหมด เวลาหีบฝ้ายผู้หีบจะนั่งด้านใน ส่วนฝ้ายที่หีบแล้วจะออกมาทางด้านหน้าของเครื่อง ส่วนเมล็ดฝ้ายจะออกด้านหลัง

การคัดฝ้าย เมื่อได้ฝ้ายที่หีบแล้ว จะนำไปคัดเพื่อให้ฝ้ายพองฟู อุปกรณ์ที่ใช้ในการคัดฝ้ายทำด้วยไม้ไผ่ ลักษณะคล้ายคันธนูโดยทาลาไม้ไผ่ให้สามารถโค้งได้ ใช้เชือกที่มีความเหนียวมัดจากปลายด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่งให้มีความโค้ง ไม้ที่ใช้

สำหรับคิด ทำด้วยไม้ไผ่เหลาแบนปลายแหลมมน ยาวประมาณ 3 นิ้ว กว้างประมาณ 0.5 นิ้ว เวลาคิดจะใช้ไม้เล็ก ๆ คิดที่เชือก พร้อมทั้งขยับกงคิดฝ้ายขึ้นลง การคิดแต่ละครั้ง จะใช้ฝ้ายประมาณ 100 - 200 กรัม คิดจนฝ้ายแตกออกจากกันขึ้นฟู ฝ้ายที่คิดเสร็จแต่ละครั้งเรียกว่า 1 กง

การทำด้อฝ้าย นำฝ้ายที่คิดขึ้นฟูมาทำด้อ โดยการแบ่งฝ้ายออกมาทีละน้อย ใช้ไม้ไผ่กลึงม้วนกับฝ้ายให้มีลักษณะกลมยาวเหมือนเทียนแล้วดึงไม้ไผ่ออกฝ้ายที่ได้เรียกว่า “ด้อ” พร้อมนี้จะนำไปปั่นเป็นเส้นด้ายต่อไป ไม้ไผ่ที่นำมาทำด้อ เหลาให้กลมมีขนาดเท่ากับแท่งดินสอค่าความยาวประมาณ 10 นิ้ว

การปั่นฝ้าย นำฝ้ายที่ทำไว้เป็นด้อมาปั่นให้เป็นเส้นด้ายเครื่องปั่นฝ้ายเรียกว่า “หลา” มีลักษณะเป็นกงล้อมีฐานไม้จริงตั้งฉาก รองรับตรงกลางวงล้อมีด้ามสำหรับใช้มือหมุนอยู่ด้านขวา อีกด้านหนึ่งมีแป้นสำหรับเก็บด้ายที่ปั่นแล้ว ลักษณะเป็นเหล็กปลายแหลม มีสายพานโยงจากสายกงล้อมายังแป้นเหล็กเก็บด้าย วิธีการปั่นด้าย ผู้ปั่นด้ายจะนั่งกับพื้นเหยียดขาข้างซ้ายออกไปข้างหน้าใช้ปลายนิ้วเท้าช่วยพยุงหลาปั่นเพื่อไม่ให้เคลื่อนไปมา มือขวาหมุนกงล้อ มือซ้ายคอยส่งฝ้าย หลาปั่นฝ้ายจะทำหน้าที่ปั่นฝ้ายที่มือซ้ายส่งเข้าไปเส้นด้ายบิดพันกันเป็นเกลียว ผู้ปั่นจะขยับมือเพื่อส่งด้ายให้เข้าไปเก็บไว้ที่แป้นเก็บด้าย

การเปียฝ้าย นำด้ายที่ปั่นไว้แล้วพันให้เป็นเปียเพื่อไม่ให้ด้ายพันกันยุ่ง เทคนิคการเปียฝ้าย ยกหัวหลาให้สูงขึ้นเล็กน้อยใช้เท้ากดทับเส้นด้ายไว้ห่างจากเหล็กในประมาณ 15 เซนติเมตร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความคล่องตัว ขณะที่กำลังเปียมือข้างหนึ่งจับเส้นด้ายอีกข้างหนึ่งจับเปียแล้วหมุนไขว้ไปมา ถ้าไขว้ไม่ถูกจะถอดด้ายออกจากเปียยากหรือบางครั้งถอดไม่ออก ด้ายที่ถอดออกจากเปีย 1 ครั้ง เรียกว่า 1 กำ แล้วนำด้ายไปข้อมสิหรือลงแป้ง เพื่อนำไปสาวเป็นเส้นด้ายยืนและกรอเข้าหลอดด้าย เพื่อใช้สำหรับเป็นด้ายพุ่งต่อไป

การข้อมสิ การข้อมสิเส้นด้าย จะข้อมด้วยสิธรรมชาติหรือสิสังเคราะห์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานะสิ่งแวดล้อม สมัยโบราณจะข้อมด้วยสิที่ได้จากธรรมชาติเช่น ครั่ง

แก่นขนุน เปลือกสน ผลมะเกลือ เพราะหาได้ง่าย ศีรษะชาติเมื่อย้อมแล้วจะได้ สีสวยงามเย็นตา เหมาะกับการย้อมผ้าและไหม ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านทอผ้า หมู่บ้าน น้ำพริก ตำบลยางโกกลน อำเภอ นครไทย ย้อมสีเส้นด้ายจากศีรษะชาติที่ได้จาก ใบไม้และดอกไม้เช่นใบหูกวาว ใบขี้เหล็กและดอกทองกวาว ซึ่งสามารถหาได้ตาม ฤดูกาลในท้องถิ่น ส่วนสีสังเคราะห์ที่นิยมใช้ย้อมกันมาก ได้แก่ สิริแอ็กทีฟ (reactive) สีวัต (vat) สีสังเคราะห์จะมีราคาแพง แต่เมื่อย้อมแล้วจะได้สีสดใสสวยงาม

การรองแป้งเส้นด้าย นำเส้นด้ายแช่น้ำให้เปียกแล้วนำมาดองแป้งข้าวเจ้า หรือลงน้ำข้าว ขยำให้แป้งเข้าไปในเส้นด้ายจนทั่ว บีบน้ำแป้งออกพอหมาด นำขึ้น ตากแดดโดยการใช้ในราว กระตุกให้เส้นด้ายเรียงเส้นกันตากจนแห้ง การลงแป้งจะช่วย ทำให้เส้นด้ายเหนียวและไม่เป็นขน

การสาวเส้นด้ายยืน (การคั้น) การคั้นหรือการสาวเส้นด้ายยืน จะต้อง คำนึงถึงหน้ากว้างของผ้า และความยาวของผ้าที่จะทอ จะต้องคำนวณเส้นด้าย และ ขนาดของฟันหวี เมื่อได้จำนวนที่ต้องการแล้ว จึงสาวด้ายยืน นำเส้นด้ายที่ได้พันไว้กับ กวัก ขึ้นพันกับหลักคั้นด้าย จนพอกับความต้องการ

การสับเส้นด้ายยืน แบ่งเส้นด้ายยืนออกเป็นหมู่ผูกเป็นปมไว้ นำเส้นด้าย ยืนแต่ละเส้นสอดเข้าไปในช่องระหว่างฟันหวี เพื่อบังคับให้เส้นด้ายยืนอยู่ห่างกันตาม ระยะที่ต้องการ ฟันหวีที่นำมาใช้ต้องเลือกให้ได้ขนาดพอดีกับขนาดของเส้นด้าย และ ความถี่ ห่างของผ้าที่จะทอ เมื่อสับเส้นด้ายผ่านฟันหวีแล้วนำด้ายยืนร้อยเข้าไปในห่วง ของตะกอกจนหมดแล้วนำไปมัดผูกกับกึ่งทอผ้าจัดเส้นด้ายให้เรียบไม่พันกัน

การนำด้ายขึ้นผูกกับกึ่ง นำเส้นด้ายยืนที่สอดเข้าฟันหวีและสับตะกอกแล้ว ไปมัดผูกกับกึ่งทอผ้า จัดเส้นด้ายให้เรียงเป็นระเบียบไม่พันกันแขวนตะกอกให้อยู่ใน

ตำแหน่ง ดึงเส้นด้ายขึ้นให้ตึงอ้อมผูกไว้ด้านบนของก้นทอผ้า ส่วนด้านล่างผูกไม้เหยียบไว้ 2 อัน สำหรับใช้เท้าเหยียบสับตะกอลงขณะทำการทอ

ลำดับขั้นการทอ

การสอดเส้นด้ายพุ่งแต่ละเส้นจะต้องปฏิบัติอย่างน้อย 3 ขั้นตอนดังนี้

1. สับตะกอให้ด้ายขึ้นแยกออกจากกันโดยใช้เท้าเหยียบไม้เหยียบเส้นด้ายจะแยกออกเป็น 2 หมู่เปิดเป็นช่องว่างสำหรับให้กระสวยพุ่งผ่าน
2. พุ่งกระสวยด้ายพุ่งสอดผ่านช่องว่าง
3. ปล่อยตะกอให้ด้ายขึ้นรวมเป็นหมู่เดียวกัน กระทบพันหวีให้ด้ายข้ามมาชิดกันเป็นเส้นตรง เพื่อให้ได้เนื้อผ้าที่เรียบและสม่ำเสมอ สับตะกออีกครั้งสอดด้ายพุ่งเส้นที่สอง สับตะกอและกระทบพันหวี การกระทบพันหวีควรทำสองครั้ง แรงกระทบต้องสม่ำเสมอ จึงจะได้เนื้อผ้าเรียบเสมอกันตลอดทั้งผืน

การทอผ้าด้วยกี่กระดูก

การทอผ้าด้วยกี่กระดูก มีขั้นตอนการเตรียมเส้นด้ายเหมือนกับการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน ผู้ที่ทอผ้าด้วยกี่กระดูกจนมีความชำนาญส่วนใหญ่จะซื้อเส้นด้ายสำเร็จแล้วที่มีจำหน่ายในท้องตลาดมาเตรียมการทอได้ทันที ขั้นตอนที่จะต้องทำทุกครั้งเมื่อทำการทอ คือ การร้อยพันหวีและการหวีเส้นด้าย เพราะการทอแต่ละครั้งเมื่อทอเสร็จแล้วจะตัดด้ายออกจากเครื่องทอในครั้งเดียว นอกจากจะทอเหมือนกันกับของเดิมหรือถวกลายเดียวกันก็จะสืบเส้นด้ายขึ้นต่อจากพันหวี พร้อมทั้งจะนำไปทอได้ทันที

การร้อยพันหวี มีวิธีทำแบบง่าย ๆ เหมือนกันทุกบ้านที่ทำการทอผ้าโดยนำเส้นด้ายที่ค้นไว้เรียบร้อยแล้ว ส่วนใหญ่จะใส่ตะกร้าหรือห่อผ้าไว้ ดึงส่วนที่เป็นปลายเส้นด้ายออกมาจากห่อ แล้วมัดเป็นปมไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เส้นด้ายพันกัน ใช้ไม้ไผ่ทำลักษณะคล้ายกับเข็มถักโคเชอร์ (เข็มควัก) ดึงเส้นด้ายให้ผ่านพันหวี แล้วนำมาผูกรวมกันไว้เพื่อกันไม่ให้เส้นด้ายหลุดกลับออกไป ร้อยจนหมดเส้นด้ายแล้วนำไปหวีเส้นด้ายต่อไป

การหิวเส้นด้าย นำเส้นด้ายที่ร้อยพันหวีเสร็จแล้วไปเข้ากับก๊อบปีของเครื่องหวีด้าย ดึงพันหวีมาทางม้าหวีด้าย โดยดึงไม้คนัดเหล็กมคล้องกับใบพัด และนำไม้คนัดมบนไปสอดแทนเชือกที่ผูกจากหลักไม้คนัด ตรวจสอบเส้นด้ายให้เรียงกันเป็นเส้นตรงอยู่ในช่องพันหวีแล้วลงมือหวีด้าย เมื่อหวีเสร็จในช่วงแรกระหว่างม้าหวีเส้นด้ายไปถึงก๊อบปีจะต้องม้วนเส้นด้ายเข้าไปในใบพัด เพื่อป้องกันไม่ให้เส้นด้ายที่อยู่ด้านบนตกลงไปถึงด้านล่างของใบพัดหวีด้าย การม้วนแต่ละครั้งจะต้องนำกระดาษหรือทางมะพร้าวรองรับไว้เป็นตอน ๆ ให้เต็มแนวความกว้างของเส้นด้ายในใบพัด ถ้าความกว้างของด้ายไม่เต็มใบพัดใช้ตะปูลาวตอกกับริมด้ายแทนใบพัด เท่ากับความกว้างของหน้าผ้าในพันหวี หรือจะเผื่อหดตัวบ้างเล็กน้อย บางครั้งตะปู้ที่ตอกกันไว้หัวของตะปูลจะยื่นล้ำเข้ามาเกี่ยวเส้นด้ายภายในใบพัดได้ จึงต้องงอหัวตะปูลออกไปอยู่ด้านบนทั้งสองข้างทุกตัว เพราะเวลาม้วนด้ายขณะหวีเส้นด้ายเข้าไปในใบพัดและเวลาคลายด้ายขณะทำการทอ เส้นด้ายจะไม่เกี่ยวกับหัวตะปูลและเมื่อหวีเส้นด้ายเสร็จแล้วจึงนำไปเก็บตะกอดต่อไป

การเก็บตะกอด การเก็บตะกอดต้องกลับม้วนด้ายขึ้นตอนปลายที่ติดกับพันหวีให้อยู่ในลักษณะด้านล่างกลับขึ้นมาอยู่ด้านบน โดยการดึงพันหวีให้เลยไม้ม้วนผ้าแล้วเอาไม้ม้วนผ้าทับบนเส้นด้ายยื่นไว้ นำพันหวีพร้อมกับไม้รองหน้าผ้าซึ่งผูกปลายเส้นด้ายไว้พันกลับ ไปคล้องติดกับเชือก ด้านหน้าที่เป็นไม้รองหน้าเส้นด้ายทั้งสองข้างและตั้งคนัดบน ลงมือคัดเส้นด้าย (คัดเส้นด้ายเพื่อตรวจสอบว่าเก็บตะกอดถูกหรือผิด)

เมื่อคัดเส้นด้ายเสร็จแล้วจึงเก็บตะกอดตามไม้เรียวที่ถูกเก็บเส้นด้ายคอน คัดไว้แทนดับตะกอด และการเก็บตะกอดหลาย ๆ ดับ ควรเก็บตะกอดที่อยู่ห่างตัวก่อนแล้วจึงเลื่อนมาเก็บดับตะกอดที่อยู่ใกล้ตัวตามลำดับจนหมดทุกดับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการเก็บตะกอด ดับด้านล่างก่อนด้านบน ถ้าจะเก็บด้านบนก่อนด้านล่างจะไม่สะดวกเวลาจะเก็บตะกอดด้านล่าง ทั้งทำให้ตะกอดดึงหย่อนไม่เท่ากัน เพราะลักษณะการเก็บตะกอดก็กระตุกจะต้องคล้องเส้นด้ายยื่นและพันกับไม้เรียวเรียงตามลำดับเส้นด้ายเรื่อยไปจนหมดดับโดยใช้ไม้ก้ำมปูเป็นตัวถ่ายเส้นตะกอดให้มีระยะความกว้างข้างละ 5.5 นิ้ว สองข้างจะเป็น 11 นิ้ว การเก็บตะกอดจะทำจากด้านซ้ายไปด้านขวา

เมื่อเก็บตะกอกหมดดับแล้วใช้ไม้คนัดเหล็กสอดไปแทนไม้ก้ำมปู เพื่อผูกติดกับไม้เรียว หรือโครงไม้ของดับตะกอกสำหรับนำไปคล้องกับห่วงเชือก เพื่อทำการผูกโยงได้สะดวกต่อไป ก่อนที่จะผูกคนัดเหล็กติดกับไม้เรียวเป็นโครงดับตะกอนี้ ควรจะใช้เชือกผูกแขวนไม้คนัดเหล็กไว้ทั้งสองข้างก่อน แล้วนำเอาคนัดกลมสอดเข้าไปในช่องคนัดเหล็กอีกหนึ่งอัน สำหรับกระตุกตะกอกให้ยื่นตัวสม่ำเสมอ และให้ตะกอกกระจายเรียงตัวกันดีขึ้น เสร็จแล้วจึงมัดไม้เรียวติดกับไม้คนัดเหล็กด้านหัวท้าย และกลางอีก 2 แห่ง รวมเป็น 4 แห่ง ในตะกอกหนึ่งดับ เมื่อเก็บตะกอกครบทุกดับแล้ว จึงกลับเส้นด้ายยืนไว้ในลักษณะเดิม (เส้นด้ายยืนพาดจากไม้รองหน้าด้ายแล้วตรงไปพาดกับไม้รองหน้าผ้า) โดยเอาไม้ม้วนผ้าออกและนำเอาไม้รองหน้าผ้าไปวางในตำแหน่งที่จะใช้งาน ลักษณะตะกอกที่ถูกเก็บครั้งแรกก็จะตกลงไปอยู่ด้านล่างจะเป็นตะกอดับล่างทุกดับ แล้วจึงทำการเก็บตะกอดับบนจนหมดทุกดับ วิธีการเก็บก็เหมือนกับการเก็บแบบครั้งแรก โดยเก็บตะกอกตัวที่อยู่ห่างตัวก่อนเสมอไป

เมื่อเก็บตะกอกเสร็จแล้ว ลักษณะตำแหน่งคนัดแบนจะอยู่ระหว่างหน้าตะกอก 1 ดับ และหลังตะกอกอีก 1 ดับ นำคนัดกลมสอดเข้าแทนคนัดแบนตัวหน้า แล้วดึงคนัดแบนตัวหลังเลื่อนให้ติดกับตะกอก เพื่อรับช่องคนัดออกไปให้พ้นตะกอกตัวหน้า เอาไม้คนัดกลมสอดแทนช่องคนัดแบนอีกตัวหนึ่งจะได้คนัดกลมอยู่หน้าตะกอกทั้ง 2 ดับ แล้วดึงคนัดแบนออก และเริ่มผูกโยงเท้าเหยียบโยงตะกอกดูกลิ้งสำหรับแขวนดับตะกอกเพื่อทำการทอดผ้าต่อไป

การผูกโยงตะกอก เพื่อให้ดับตะกอกแขวนในระดับที่เส้นด้ายยืนจะต้องได้แนวระหว่างไม้รองหน้าเส้นด้ายกับไม้รองหน้าผ้า และเวลาเหยียบเท้าตะกอกที่ถูกผูกกับเท้าเหยียบจะลดระดับลงต่ำไปแนบกับรางกระสวย ส่วนตะกอกที่ไม่ได้ผูกกับเท้าเหยียบจะต้องลอยขึ้นสูง เพื่อเปิดช่องเส้นด้ายยืนให้กระสวยพาดเส้นด้ายพุ่งผ่านช่องเส้นด้ายยืนไป และจะเป็นตัวจัดให้เป็นเนื้อผ้าขึ้นมา

การผูกโยงเท้าเหยียบ การผูกโยงเท้าเหยียบ เพื่อต้องการให้ดับตะกอดึงเส้นด้ายยืนลงตามที่กำหนดไว้ตามการออกแบบลายทอ

วิธีการผูกโยง ใช้ห่วงผูกที่ตบตะกอก และที่เท้าเหยียบโดยใช้เชือกโยงผูกระหว่างห่วงตะกอกกับเท้าเหยียบ

การทอ การกำหนดเท้าเหยียบเพื่อทอผ้าขึ้นอยู่กับลวดลายทอ และการออกแบบลายทอ โดยมีหลักการกำหนดเท้าเหยียบจะต้องไม่ให้เท้าไขว้กัน ถ้าเป็นการทอผ้าลายซัศจรรย์ธรรมดาของกี่กระตุก จะต้องเหยียบเท้าข้างละ 1 ครั้ง คือถ้าเหยียบเท้าข้างซ้ายจะขยับพื้นหรือออกไปหาตะกอกเพื่อให้เส้นด้ายยืนช่วงล่างแนบกับรางกระสวย แล้วกระตุกให้กระสวยนำเส้นด้ายพุ่งวิ่งจากด้านซ้ายไปด้านขวา แล้วกระทบพื้นหรือเข้าหาเนื้อผ้า เสร็จแล้วสลับเท้าจากเท้าซ้ายเป็นเท้าขวาเหยียบ และกระตุกกระสวยให้วิ่งผ่านเหมือนกับครั้งแรกสลับกัน เพื่อให้เส้นด้ายพุ่งไปจับกับเส้นด้ายยืนเกิดเป็นผืนผ้า

ลักษณะรูปแบบของอายุผ้า

ลวดลายผ้าที่พบเห็นอยู่บนเสื้อผ้าที่สวมใส่ส่วนใหญ่จะเป็นลวดลายที่เกิดจากการย้อมสีเส้นด้ายแล้วนำมาทอทำให้เกิดลวดลายขึ้น เช่น ผ้าสไบ ผ้าขาวม้า ผ้าหม่ม ผ้ามัดหมี่ ผ้าโสร่ง และลายจิตรนิลต่าง ๆ

ประเพณีการแต่งกาย

การแต่งกายของชาวอำเภอนครไทย จากการศึกษา พบว่า การแต่งกายขึ้นอยู่กับ วัย และโอกาส ซึ่งมีวัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ส่วนโอกาสนั้น ได้แก่โอกาสไปทำบุญ งานพิธีกรรมต่างๆ ไปทำงาน หรืออยู่กับบ้าน ปัจจุบันผู้ชายและผู้หญิงส่วนใหญ่แต่งกายตามสมัยนิยม ยังมีผู้ใหญ่หรือผู้ที่อยู่ในวัยชรา ที่ยังแต่งกายตามประเพณี คือ นุ่งผ้ามัดหมี่ ใส่เสื้อสีขาวหรือสีนวล แขนสั้นหรือแขนยาว หม่มผ้าสไบ ดัดผมสั้นและยังพบบ้างที่เกล้าผมมวย

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

ปัจจุบันผู้สูงอายุในหมู่บ้านยังนิยมใช้ผ้าทอด้วยมือมีทั้งผ้าไหม และ ผ้าฝ้าย ส่วนใหญ่จะทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าห่ม ผ้าขาวม้า ผ้ามัดหมี่ โดยใช้เทคนิคและวิธีทอแบบดั้งเดิม จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในเรื่องการข้อมลิ จากเดิมที่ ข้อมด้วยสีธรรมชาติก็หันไปใช้สีวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมง่าย รวดเร็ว และสีติดทนทาน เนื่องจากมีหน่วยราชการ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และกรมพัฒนาชุมชนได้นำกิจกรรมไปให้ให้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้า เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และกลุ่มทอผ้าเพื่อขาย

กลุ่มทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านบึงพร้าว บ้านนายาว บ้านนาทุ่งใหญ่ และบ้านพร้าว ส่วนกลุ่มทอผ้าที่ประสบผลสำเร็จในการทอ เพื่อการค้าได้แก่ กลุ่มทอผ้า หมู่ที่ 1 ตำบลนครชุม มี นายทอ แสงสุข เป็นกำนัน นางสน สิมูลละ เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิก 25 กลุ่ม การทอผ้าจะทอด้วยกี่พื้นบ้าน และที่กระตุกมี นักธุรกิจและหน่วยราชการ ไปซื้อผลิตภัณฑ์ที่ทอขึ้นและสั่งทอ โดยออกแบบลวดลายทอให้สมาชิกกลุ่มจะมาทอผ้ากันเป็นประจำโดยไม่กำหนดราคา เมื่อเสร็จภารกิจจากงานบ้านโดยใช้ได้ดุนบ้านเป็นสถานที่ตั้งที่ทอผ้า แต่ถ้ามีการสั่งจองมากจะทอ กันทั้งกลางวันและกลางคืน

ปัจจุบันการใช้ผ้าทอมือในชีวิตประจำวัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะผ้าทอจากโรงงานหาซื้อได้ง่ายในท้องตลาด ราคาถูก แต่ในงานบุญ หรืองาน พิธีต่าง ๆ จะยังเห็นผู้สูงอายุใช้ผ้าที่ทอด้วยมืออยู่ เช่น ผ้าถุงมัดหมี่ ผ้าสไบทอยกดอก และผ้าขาวม้า

การแต่งกายของผู้หญิง

การแต่งกายของผู้หญิง ถ้าเป็นงานบุญหรืองานพิธีทางศาสนา คนแก่จะ นุ่งผ้าโจงกระเบน คนสาวนุ่งผ้าถุงฝ้าย หรือผ้าทอมัดหมี่ใส่เสื้อตามสมัยนิยม ห่มผ้าสไบ ใส่สร้อยคอ สร้อยข้อมือ หรือกำไล ต่างหู ลักษณะตามสมัยนิยม

ไปทำไร่นา จะนุ่งผ้าถุงฝ้ายเสื้อสีดำ หรือน้ำเงินแขนกระบอก

อยู่บ้าน จะนุ่งผ้าถุงฝ้ายใส่เสื้อคอกระเช้าหรือเสื้อตามสมัยนิยม

การแต่งกายของชาย

ส่วนใหญ่จะแต่งกายตามสมัยนิยม ตามโอกาสและสถานที่ จะมีให้เห็น
อยู่บ้างในผู้ชายสูงอายุ จะนุ่งกางเกงขาก๊วย ผ้ายทอพื้นบ้านย้อมสีน้ำเงิน ใส่เสื้อคอกลม
แขนสั้นสีขาว มีผ้าขาวม้าคาดไหล่ไปในพิธีต่าง ๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 4

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยมีขั้นตอนดำเนินงานดังนี้

1. แหล่งข้อมูลและเครื่องมือ
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

1. แหล่งข้อมูลและเครื่องมือ

- 1.1 บริเวณที่ศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านที่ทำการทอผ้า ในเขตอำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก รวม 11 ตำบล
- 1.2 ประชากรที่ทำการทอผ้าในแต่ละหมู่บ้านของอำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก
- 1.3 เอกสาร ตำราที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า
- 1.4 ยานพาหนะ (รถยนต์) ในการออกสำรวจ สัมภาษณ์

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 2.1 สัมภาษณ์ประชากรในหมู่บ้านที่ทำการทอผ้าในเขตอำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก โดยมีระยะเวลาในการออกเก็บข้อมูลดังนี้ คือ
วันที่ 1 - 15 สิงหาคม 2539 ทำการสำรวจ สัมภาษณ์ประชากรที่ทำการทอผ้า ตำบลนครไทย ตำบลบ้านแยง ตำบลหนองกระเทียม ตำบลเนินเพิ่ม และตำบลบ้านพร้าว
วันที่ 1 - 5 ตุลาคม 2539 ทำการสำรวจ สัมภาษณ์ประชากรที่ทำการทอผ้า ตำบลนาบัว ตำบลน้ำกุ่ม ตำบลนครชุม ตำบลบ่อโพธิ์ ตำบลยางโกกลน และตำบลหัวเขี้ยว

3. การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

3.1 นำข้อมูลที่ได้จากการออกสัมภาษณ์ประชากรที่มีการทอผ้าของ
อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มาวิเคราะห์รวบรวมเรียงเรียงให้เป็นระบบเดียวกัน

3.2 เรียงลำดับก่อนหลังของการทอผ้าในตำบลต่าง ๆ เพื่อดูวิวัฒนาการ
ทอและแนวโน้มในการขยายตัวเพิ่มขึ้นในอนาคต

3.3 วิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้าของแต่ละแห่งที่สำรวจได้ ว่ามี
ความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

3.4 วิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นอุปสรรค หรือปัญหาที่พบในปัจจุบัน
รวมทั้งปัจจัยที่เอื้ออำนวยที่จะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือได้มากยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

3.5 สรุปเขียนรายงานเชิงพรรณนาพร้อมทั้งอภิปรายผลและให้ข้อคิดเห็น
เสนอแนะเพื่อการพัฒนาต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิษณุโลก
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 5

ผลการศึกษา

จากการศึกษาการทอผ้าและประเพณีการแต่งกายของ อำเภอ นครไทย พบว่ามีการทอผ้าทุกหมู่บ้าน ในการสำรวจการทอผ้าปรากฏผลดังนี้คือ

1. ประวัติความเป็นมาของการทอผ้า และประเพณีการแต่งกาย

ในการสำรวจการทอผ้าของประชากรอำเภอ นครไทยปรากฏว่าเริ่มมีการทอผ้าตั้งแต่สมัยพ่อขุนบางกลางท่าว จากหลักฐานที่ปรากฏคือ ประเพณีปักธงชัย ที่มีมาจนถึงปัจจุบัน ตามตำนานของอำเภอ นครไทยกล่าวไว้ว่า พ่อขุนบางกลางท่าวได้ขอร้องสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาที่เมืองบางยาง และมีบางส่วนแยกตัวมาจากกองทัพของพระเจ้าพรหมมหาราชอยู่ที่เมืองบางยาง เมื่อพ่อขุนบางกลางท่าวได้ยกทัพเข้ามาที่เมืองบางยางก็เกิดการสู้รบกับขอม ลาว หรือละว้า พวกใดพวกหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิม กองทัพเจ้าของถิ่นเดิมสู้ไม่ได้และถอยหนีไปจนถึงเทือกเขาข้างลี้วจนกองทัพของพ่อขุนบางกลางท่าวได้รับชัยชนะแก่ข้าศึกพ่อขุนบางกลางท่าวจึงได้อาผ้าคาดเอวของพระองค์ผูกปลายไม้ปักไว้บนยอดเขาข้างลี้วเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการได้รับชัยชนะแก่ข้าศึกครั้งนั้น ประเพณีปักธงชัย จัดให้มีขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี โดยชาวบ้านจะช่วยกันทอผ้าเป็นธงผืนใหญ่ และจัดขบวนแห่ธง ตกแต่งขบวนสวยงามนำไปประกอบพิธีแล้วปักธงไว้บนยอดเขา ข้างลี้วบริเวณที่มีการสู้รบและได้รับชัยชนะข้าศึก

ประชากรชาว นครไทยโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวจะแต่งกายตามสมัยนิยม เสื้อผ้าที่ใช้สวมใส่ผลิตจากโรงงาน รูปแบบแตกต่างกันตามความต้องการ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรมของชาวตะวันตก รวมทั้งแฟชั่นสมัยใหม่ ตลอดจนเสื้อผ้าสำเร็จรูปมีจำหน่ายให้เลือกซื้อเป็นจำนวนมาก ส่วนการแต่งกายของผู้สูงอายุ ยังยึดถือประเพณีแบบดั้งเดิม ในงานบุญหรือเทศกาลต่าง ๆ คือ ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงมัดหมี่ ผ้าโจงกระเบนห่มผ้าสไบทอ ยกดอก ตัดหมี่สั้นหรือเกล้าผมมวยตกแต่งด้วยเครื่องประดับลวดลายโบราณ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู ผู้ชายนุ่งกางเกงขาก๊วยสีน้ำเงิน ใส่เสื้อคอกลมสีขาวมีผ้าขาวม้าทอเป็นด้ายสีเหลี่ยมผืนผ้าใหญ่หรือคาดเอว

2. กระบวนการทอผ้าและการจัดจำหน่าย

กระบวนการทอผ้าของอำเภอนครไทย เริ่มทอประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม หลังจากเก็บเกี่ยวพืชไร่และข้าวในนาเสร็จแล้ว จะทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน และทอด้วยกี่กระดูก เริ่มขึ้นจากการรวมกลุ่มกันเพื่อเข้ารับการฝึกอบรมโดยขอความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐบาล ในระยะแรกผู้เข้ารับการฝึกอบรมเหล่านี้เป็นผู้ซึ่งมีพื้นฐานด้านการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านมาก่อนแล้ว จึงง่ายต่อการฝึกสอน แต่เนื่องจากการทอผ้าที่กระดูกทอได้รวดเร็วกว่าการทอด้วยกี่พื้นบ้าน จึงปรากฏว่าแม้ผู้ไม่เคยมีพื้นฐานด้านการทอผ้ามาก่อนก็สามารถทอได้รวดเร็ว จึงมีการตั้งกลุ่มทอผ้าด้วยกี่กระดูกขึ้น แต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 10 - 30 คน ภายในกลุ่มจะมีการดำเนินงานในทำนองเดียวกับสหกรณ์ กล่าวคือ มีฝ่ายต่างๆ และแบ่งงานกันรับผิดชอบ ใช้วัสดุอุปกรณ์ร่วมกันในหมู่สมาชิกภายในกลุ่ม และมีปันผลกำไรคืนให้กับสมาชิกตามสัดส่วนความมากน้อยของผลงานที่ผลิตให้กับกลุ่ม ส่วนการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านในปัจจุบันยังมีการทอผ้ากันอยู่เพื่อเก็บไว้ใช้ภายในครอบครัว วัสดุที่ใช้ทอผ้า ในระยะแรกเริ่มเข้าหน้าที่จากหน่วยราชการจะเป็นผู้จัดหาให้เป็นส่วนกลางเพื่อสมาชิกภายในกลุ่มได้ใช้ฝึกหัดทอ ผ้าซึ่งทอได้เมื่อจำหน่ายแล้วเงินส่วนหนึ่งหักไว้เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับสมาชิกภายในกลุ่ม ส่วนที่เหลือเป็นกำไรจ่ายให้กับเจ้าของผู้ทอผ้า ขึ้นนั้น เส้นด้ายฝ้าย ด้ายไหม และด้ายใยสังเคราะห์ สังกดตลาดในอำเภอหรือจังหวัด มีบางหมู่บ้านทำการปลูกฝ้ายเพื่อใช้ปั่นเส้นด้าย หรือมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อทำเป็นเส้นด้ายไหม และจำหน่ายรังไหม

ผ้าที่ทอ ได้แก่ ผ้าตัดเสื้อ ผ้านุ่ง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหมอน ตุ๊กต้าม ผ้าปลอกนวม ลวดลายที่นิยมทอกันแทบทุกหมู่บ้านคือ ลายมัดหมี่ ลายน้ำไหล ลายขิด และการทอผ้าพื้นปักด้วยตัวอักษรตามความต้องการของผู้สั่ง ระยะเวลาที่ใช้ในการทอผ้าแต่ละชนิดและราคาจำหน่ายในแต่ละหมู่บ้านมีอัตราใกล้เคียงกันตัวอย่างเช่น

ตำบลนครชุม

ผ้าปักตัวอักษร

จำหน่ายเมตรละ 80 - 100 บาท

ทอได้ 2 เมตรต่อวัน

ผ้าขาวม้า	จำหน่ายผืนละ 100 - 120 บาท ทอได้ 5 ผืนต่อวัน
ผ้านุ่งมัดหมี่	จำหน่ายผืนละ 150 - 200 บาท ทอได้ 1 ผืนต่อวัน

ตำบลยางโกคอน

ผ้าปักตัวอักษร	จำหน่ายเมตรละ 90 - 100 บาท ทอได้ 3 เมตรต่อวัน
ผ้าขาวม้า	จำหน่ายผืนละ 100 บาท ทอได้ 5 ผืนต่อวัน
ผ้านุ่งมัดหมี่	จำหน่ายผืนละ 150 - 200 บาท ทอได้ 1 ผืนต่อวัน
ผ้าซิดหน้าแถบ	จำหน่ายเมตรละ 80-150 บาท ทอได้ 1 เมตรต่อวัน

ในการจัดจำหน่าย ผ้าที่สมาชิกแต่ละกลุ่มทอสำเร็จแล้วมีวางจำหน่าย ภายในที่ตั้งของกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านนั่นเอง บางกลุ่มสามารถทอได้ปริมาณมากก็จัดส่ง ออกจำหน่ายตามร้านค้าซึ่งเป็นแหล่งชุมชน บางส่วนส่งไปจำหน่ายตามร้านค้าของ ส่วนราชการ เช่นที่ศูนย์พัฒนาชุมชนเขต 6 นอกจากนั้นจึงนำออกเผยแพร่ในเทศกาล และงานสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ด้วย เช่น งานวันแม่ งานกาชาด สำหรับกลุ่มทอผ้าซึ่งมีการทอ ผ้ากันตลอดทั้งปี จะมีพ่อค้าคนกลางไปสั่งทอครั้งละมาก ๆ รวมทั้งหน่วยราชการที่ได้ไป สั่งทอ ผ้าตัดเสื้อปักตัวอักษรให้กับข้าราชการในสังกัดของตน จึงทำให้สมาชิก กลุ่มทอผ้างดงคำวามีงานทำและมีรายได้จากการทอผ้าเพิ่มขึ้นจากรายได้ประจำเป็น จำนวนมาก

3. ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคในการทอผ้าของกลุ่มทอผ้า จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ

3.1 เงินทุนและวัสดุอุปกรณ์ นับเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดเพราะในการทอผ้าจำเป็นต้องมีวัสดุและอุปกรณ์ ในระยะเริ่มแรกได้แก่ ก็สำหรับทอผ้า เส้นด้ายหรือเส้นไหมที่ใช้ในการทอ ดังนั้นการลงทุนในระยะแรกจำเป็นต้องใช้งบประมาณมากกว่า 10,000 บาทขึ้นไป จึงจะสามารถทอผ้าได้ การที่ต้องใช้เงินลงทุนมากในระยะแรกจึงเป็นปัญหาสำคัญ สำหรับประชากรในชนบท เพราะเงินสำหรับใช้จ่ายภายในครอบครัวแต่ละเดือนแต่ละปีก็ยังไม่ค่อยเพียงพออยู่แล้ว ถ้าจำเป็นต้องแบ่งมาซื้อวัสดุอุปกรณ์สำหรับทอผ้าซึ่งก็ยังไม่อาจมั่นใจได้ว่าเมื่อทอผ้าได้แล้ว orสามารถจำหน่ายได้คุ้มกับการลงทุนลงแรงไปหรือไม่ เพราะค่านิยมของประชาชนโดยทั่วไปและตลาดจำหน่ายก็ยังมีน้อยและไม่แน่นอน ดังนั้นการที่ทางราชการให้ความสนับสนุนช่วยเหลือในด้านงบประมาณ โดยการจัดซื้อก็ทอผ้า และวัสดุที่ใช้ในการทอให้แก่หมู่บ้านที่รวมสมาชิกได้ และมีความสนใจในการทอผ้า จึงเป็นการสะดวกและเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาขยายตัวต่อไปในอนาคต แต่เนื่องจากงบประมาณของทางราชการมีน้อยในแต่ละปีการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณจึงกระทำไม่ได้ไม่ก็แห่ง นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับความสนใจและความต้องการของประชาชนในพื้นที่เหล่านั้นด้วย

3.2 ค่าตอบแทนด้านแรงงานยังต่ำ การทอผ้าเป็นงานที่ต้องอาศัยทักษะ ความละเอียด ประณีต สวยงาม ผ้าที่ทอได้จึงจะมีคุณค่า และจำหน่ายได้ราคา ผู้ซึ่งฝึกทอในระยะเริ่มแรกยังขาดทักษะต้องใช้เวลาในการทอนานกว่าจะได้ในแต่ละผืน แต่ละเมตร ฝีมือในการทอก็ยังไม่ค่อยประณีต การออกแบบลวดลายต่าง ๆ ไม่ค่อยมี ดังนั้นผ้าที่ทอได้จึงไม่ค่อยสวยงามและมีคุณภาพมากนักราคาที่จำหน่ายจึงค่อนข้างต่ำ ตัวอย่าง เช่น วันหนึ่ง ๆ ทอผ้าพื้นปักตัวอักษรได้ประมาณ 2 เมตร หรือทอผ้าถุงได้ 1 ผืน ซึ่งเมื่อประเมินราคาแล้วจำหน่ายได้ประมาณ 150-200 บาท เหลือเป็นค่าแรงประมาณ 70 - 80 บาทต่อวันเท่านั้น จึงนับว่าต่ำมาก

3.3 ความรู้ความสามารถของผู้ทอไม่ค่อยมี การทอผ้าของอำเภอ นครไทย แม้ว่าจะมีมานานแล้ว แต่ก็เป็นการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านซึ่งพบในหมู่บ้านที่ บรรพบุรุษอพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมีลูกหลานที่ยังมีความสนใจงาน ด้านการ ทอผ้าได้รับการถ่ายทอดวิชาการทอมาจากบรรพบุรุษเหลืออยู่บ้างเพียงเล็กน้อย เท่านั้น ส่วนการทอผ้าด้วยกี่กระตุกประชาชนเพิ่งให้ความสนใจเริ่มฝึกหัดทอกันเมื่อไม่กี่ปีมานี้เองดังนั้นความรู้ความชำนาญทักษะและเทคนิคในการทอ การออกแบบ ลวดลายให้เกิดความประณีตสวยงามจึงยังมีน้อยเพราะอยู่ในระยะเริ่มต้นการฝึกอบรม จำเป็นต้องมีผู้มาฝึกสอนและออกแบบลวดลายการทอตลอดจนการให้สีต่าง ๆ จึงจะ สามารถทอได้สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการทอผ้า

3.4 ตลาดการจำหน่ายยังมีน้อย เนื่องจากผ้าทอพื้นเมืองเพิ่งได้รับความ สนใจจากประชาชน บางส่วนเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง ทั้งนี้เนื่องจากโครงการศิลปอาชีพ พิเศษ และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม ราชินีนาถ ตลาดการจำหน่ายผ้าพื้นเมืองจึงยังมีจำกัดเฉพาะกลุ่มบุคคล มิได้แพร่ หลายเหมือนกับผ้าที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่ในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าได้รับความนิยมและ สนใจจากประชาชนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามยังอยู่ในระยะเริ่มแรกตลาดการจำหน่ายจึงยัง แคบ ขยายกันเฉพาะภายในหมู่บ้าน หรือสำหรับประชาชนที่เข้าไปเยี่ยมชมกิจการของ กลุ่มทอผ้าบ้างเป็นครั้งคราว หรือนำออกจำหน่ายเผยแพร่ในเทศกาลสำคัญ ๆ ในบาง โอกาสเท่านั้น นั่นคือปัญหาด้านการตลาดจำหน่ายจึงจำเป็นต้องพัฒนาแหล่งจำหน่าย เพิ่มขึ้นอีกต่อไป

3.5 ระยะเวลาการทอยังมีจำกัด เนื่องจากการทอผ้ายังจัดเป็นอาชีพเสริม เพิ่มพูนรายได้หลังการทำนาทำไร่ ดังนั้นระยะเวลาที่ใช้สำหรับการทอผ้าจึงต้องเป็นช่วง ที่ประชาชนว่างจากการประกอบอาชีพหลักหรือเสร็จจากภารกิจอื่น ๆ แล้ว ซึ่งก็เป็น เพียงระยะเวลาสั้น ๆ จากความไม่ต่อเนื่องในเรื่องระยะเวลาและผลิตภัณฑ์สำหรับการ นำออกจำหน่ายจึงเป็นเหตุให้ผลิตผ้าทอได้ปริมาณน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการของ ผู้บริโภค บุคคลเหล่านั้นจึงหันไปเลือกซื้อสินค้าที่มีวางจำหน่ายปริมาณมากและสะดวก ในการจับจ่ายใช้สอย ไม่ต้องเสียเวลารอคอยและมีตัวเล็กน้อยเช่น ผ้าทอพื้นเมือง

นั่นคือปัญหาเรื่องระยะเวลาในการทอมีจำกัด และทอผ้าได้ปริมาณน้อยจึงเป็นปัญหาที่สำคัญด้วยอย่างหนึ่งในด้านการส่งเสริมอาชีพทอผ้า

3.6 ค่านิยมของคนทั่วไป ในปัจจุบันแม้ว่าจะได้มีการรณรงค์ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย แต่ก็สามารถกระทำได้ระดับหนึ่งเท่านั้น ความตื่นตัว ความสนใจมีบุคคลเพียงบางกลุ่มที่เห็นด้วยและให้ความร่วมมือ แต่บุคคลทั่วไปโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่สิ่งเหล่านี้ยังอยู่ห่างไกลความสนใจมากเพราะมีสิ่งเร้าอื่น ๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางตะวันตกแผ่เข้ามาดึงดูดความสนใจและจิตใจได้มากกว่า ดังนั้นผ้าทอด้วยมือ จึงไม่แพร่หลายทั่วไปเหมือนผ้าซึ่งทอจากโรงงานที่สามารถผลิตได้ปริมาณมาก สวยงามและมีราคาถูกสะดวกในการเลือกซื้อ ได้ตามความพอใจ อย่างไรก็ตามจากการสนับสนุนส่งเสริมของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทำให้ผ้าทอของไทยเป็นที่นิยมและรู้จักกันแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศมากขึ้น

4. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากงานด้านการทอผ้าของอำเภอนครไทย เป็นงานที่ควรได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมการฝึกการอบรมเทคนิคการทอแบบใหม่ คือ การทอผ้าด้วยกี่กระตุก ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการทอด้วยกี่พื้นบ้าน ดังนั้นจึงยังมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว สำหรับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อให้งานด้านการทอผ้าเจริญพัฒนายิ่งขึ้น มีดังนี้ คือ

4.1 ด้านเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์ หน่วยราชการซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องที่ดำเนินงาน เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย หรือกระทรวงอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้เข้าไปสนับสนุนโดยตรง น่าจะเข้าไปช่วยเหลือในส่วนนี้ได้ เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงพาณิชย์ ช่วยเหลือในด้านการจัดการและการตลาด เป็นต้น

4.2 ในด้านความรู้ความสามารถ ทางหน่วยราชการยังจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือ โดยส่งเจ้าหน้าที่ซึ่งมีความเชี่ยวชาญทั้งด้านการทอ การออกแบบ ลวดลาย และเทคนิคพิเศษให้อย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในระยะแรก เพราะถึงแม้จะมีเงินทุนหมุนเวียน แต่ถ้าทอลวดลายต่าง ๆ ได้น้อย ไม่สามารถดัดแปลงพัฒนาให้สวยงาม ผ้าที่ทอได้ก็ไม่ใช่ที่สนใจ หรือนิยมของผู้บริโภค ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยเพื่อให้ได้ความประณีตสวยงามมีคุณภาพ สอดคล้องกับรสนิยมและความต้องการของตลาด

4.3 ด้านการตลาด นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพราะถ้าผลิตแล้วไม่มีตลาดจำหน่าย กิจกรรมของกลุ่มก็ต้องล้มเลิกกลางตัวไป ดังนั้นหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับด้านนี้จำเป็นต้องร่วมมือกันรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ตลาดจำหน่ายได้กว้างขวางมากขึ้น

4.4 ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย งานด้านนี้เกือบทุกหน่วยราชการมีหน้าที่เกี่ยวข้องแทบทั้งสิ้น ดังนั้นถ้าได้ร่วมมือกันพยายามเปลี่ยนค่านิยมของคนรุ่นใหม่ให้หันมาสนใจงานด้านนี้มากขึ้นก็จะทำให้ผ้าทอของไทยคงอยู่ตลอดไป

5. สรุป

การทอผ้าของอำเภอนครไทย จากการสำรวจปรากฏว่าปัจจุบันมีการทอกันทุกหมู่บ้าน โดยมีบรรพบุรุษอพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือประชาชนรุ่นเก่ามีพื้นฐานการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านเป็นกันแทบทุกหมู่บ้าน และบางส่วนยังอพยพโยกย้ายกระจายออกไปตามชนบทของอำเภอแต่ปัจจุบันมีกลุ่มทอผ้าด้วยกี่กระตุกเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นนโยบายของรัฐบาลที่ยกฐานะของเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น จึงส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีอาชีพเสริมหลังจากการทำไร่ ทำนา ซึ่งนอกจากจะเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ แล้วยังเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวด้วย เนื่องจากทางหน่วยราชการได้เล็งเห็นว่าประชากรในชนบทมีพื้นฐานด้านการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านกันอยู่แล้ว จึงเป็นการง่ายและสะดวกที่จะสนับสนุนส่งเสริม

ให้การทอผ้าเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ดังนั้น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมและการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย จึงสนับสนุนส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าด้วยกี่กระตุกขึ้น โดยในระยะแรกทางราชการเป็นผู้ให้งบประมาณเพื่อการจัดซื้ออุปกรณ์และวัสดุที่ใช้ทอผ้า นอกจากนั้นยังได้ส่งผู้เชี่ยวชาญและมีความรู้เรื่องเทคนิคการทอผ้าด้วยกี่กระตุก การออกแบบลวดลาย และการย้อมสี เพื่อให้เกิดความสวยงามด้วย การที่หน่วยราชการแนะนำให้ประชาชนหันมาทอผ้าด้วยกี่กระตุก แทนการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน สามารถทอได้สะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลามากกว่าในการทอด้วยกี่พื้นบ้าน ดังนั้นการทอผ้าด้วยกี่กระตุกจึงได้รับความนิยมและเป็นที่นิยมของประชาชนมากขึ้น ทำให้การตั้งกลุ่มทอผ้าเกิดขึ้นดังได้กล่าวมาแล้ว

วัสดุที่ใช้ทอผ้าส่วนใหญ่ ได้แก่ เส้นด้ายฝ้าย เส้นด้ายใยสังเคราะห์ บางแห่งมีการใช้เส้นไหมแท้ทอด้วย ลวดลายที่นิยมทอกันส่วนมาก ได้แก่ ลายมัดหมี่ ลายน้ำไหล ลายจิด และการทอตัวอักษร ส่วนลายอื่น ๆ ที่พบบ้างเล็กน้อย เช่น ลายมุก ผลิตภัณฑ์ที่ทอได้คือ ผ้าตัดเสื้อ ผ้านุ่ง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าเช็ดที่หมอน แต่ผ้าที่ทอได้ส่วนใหญ่ยังมีปริมาณน้อย จึงซื้อขายกันภายในหมู่บ้านหรือตลาดบริเวณใกล้เคียง บางครั้งนำออกเผยแพร่และจำหน่ายในโอกาสพิเศษบ้าง เช่น งานประจำปีของจังหวัด งานกาชาด หรือ งานวันแม่

เนื่องจากกลุ่มทอผ้าของประชากรในอำเภอนครไทย ยังเป็นกลุ่มทอผ้าที่ตั้งขึ้นใหม่ ดังนั้นทางหน่วยราชการยังจำเป็นต้องให้ความสนับสนุนช่วยเหลือดูแลทั้งในด้านงบประมาณและจัดส่งผู้เชี่ยวชาญฝึกสอนอบรมเทคนิคการทอ การออกแบบลวดลายการตลาด ตลอดจนการดำเนินงานของกลุ่มให้ด้วย เพราะประชากรยังไม่มีทักษะเพียงพอในด้านเหล่านี้ นอกจากนั้นการรณรงค์ส่งเสริมกระตุ้นเตือนให้ประชาชนทั่วไป เกิดจิตสำนึกหันมาช่วยกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ก็จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ประชาชนหันมาใช้ผ้าทอที่ผลิตได้เองกันมากขึ้น

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. **ผ้าทอลายจิด.**

กรุงเทพมหานคร. 2539.

คง อ่อนเฉวียง. **สัมภาษณ์. 14 ตุลาคม 2539.**

แคทเธอริน เอ. โปวี. **การค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าในภาคเหนือของประเทศไทย**

จากมุมมองทางประวัติศาสตร์. แปลโดย สมพร วารินาโค.

เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ผ้าเอเชีย :

มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักคณะกรรมการแห่งชาติ . 2535.

จันทร์แดง เมฆแสงดี. **สัมภาษณ์. 28 ตุลาคม 2539.**

จิราพร อรัญนาค. **โบราณคดีศึกษาสิ่งทอในประเทศไทย.** เอกสารประกอบการ

การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ผ้าเอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สำนักคณะกรรมการแห่งชาติ . 2535.

ฉมรัตน์ สัตติวานนท์. **ปทานุกรมผ้าไทย.** กรุงเทพมหานคร :

สมาคมอุตสาหกรรมสิ่งทอไทย. 2525.

ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล และ แพทริเซีย แน่นหนา. **ผ้าอำนาจนา ยวน**

อื้อ ลาว. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด. 2533.

พล แสนสุข. **ผู้ใหญ่นบ้าน. สัมภาษณ์. 12 มีนาคม 2540.**

พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ. **ฮีโร่มาจากธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กันยายน 2525.**

พเยาว์ ชุ่นศิริ. **ผ้ามัดหมี่. คณะกรรมการสินค้าไหมไทย กรมส่งเสริม**

อุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. 2526.

มณี ศิวะพุทธ. **ประธานกลุ่มทอผ้ากัมพูชา. สัมภาษณ์. 17 ตุลาคม 2539.**

ลำไพโร วังษ์สุรินทร์. **สัมภาษณ์. 23 มีนาคม 2537.**

วิมลพรรณ มิคธวัชชัย. **ผ้าอีสาน. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.**

2526.

สนิท อารมณดี. **คู่มือการฝักอบรมทอผ้าด้วยมือ. กรุงเทพมหานคร :**

กองอุตสาหกรรมสิ่งทอ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2521.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง

“มรดกผ้า : ภูมิปัญญาคนไทย”. ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงาน

คณะกรรมการแห่งชาติ. 2535.

สกลน สีมูลละ. **สัมภาษณ์. 23 มีนาคม 2539.**

สงวน สุธนายศ. **ข้อมูลประวัติศาสตร์. อำเภอนครไทย พิษณุโลก.**

อัจฉราพร ไสละสุต. **การออกแบบลายผ้าและเทคนิคการทอผ้า. กรุงเทพมหานคร**

: **วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา. 2529.**

———. **ความรู้เรื่องผ้า. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา.**

2529.

อุทุมพร (ทองอุไร) จามรมาน. **การเขียนโครงการวิจัย. ห้างหุ้นส่วนจำกัดพันธ์**

พิบลีซซิ่ง, กรุงเทพมหานคร. 2533.

ฮาวิ มาเตอร์. **การทอผ้ามัดหมี่และผ้ายกของอินเดีย. แปลโดย**

พงษ์ธาดา วุฒิการณ์. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง

ผ้าเอเชีย; มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักคณะกรรมการแห่งชาติ. 2535.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
Pibulsongkram Rajabhat University

แบบสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มทอผ้าอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ต้องการข้อมูลเชิงคุณลักษณะ (qualitative data) โดยไม่ได้กำหนดคำตอบล่วงหน้าเพื่อให้ได้รายละเอียดของคำตอบที่กว้าง และลึก (อุทุมพร จามรบาน, 2533) จึงไม่ได้ใช้ข้อมูลเชิงปริมาณ (quantitative data) แต่ได้กำหนดหัวข้อสำคัญด้านต่าง ๆ ในการสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการพรรณาค้างนี้

1. ประวัติความเป็นมาในการทอผ้า
2. สถานที่ตั้งของกลุ่มทอผ้า
3. วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า
4. จำนวนสมาชิกของกลุ่มทอผ้า
5. กระบวนการทอผ้า
6. ผลิตรักณ์ที่ได้จากการทอผ้า
7. การจัดจำหน่ายผลิตรักณ์
- 8 ปัญหาและอุปสรรคในการทอผ้า
9. ความต้องการของผู้ประกอบอาชีพทอผ้า
10. อื่น ๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
Pibulsongkram Rajabhat University

ผลิตภัณฑ์ผ้าทออำเภอนครไทย

ผ้าขาวม้า

ผ้ามัดหมี่

ผ้าซิด

มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
Pibulsongkram Rajabhat University

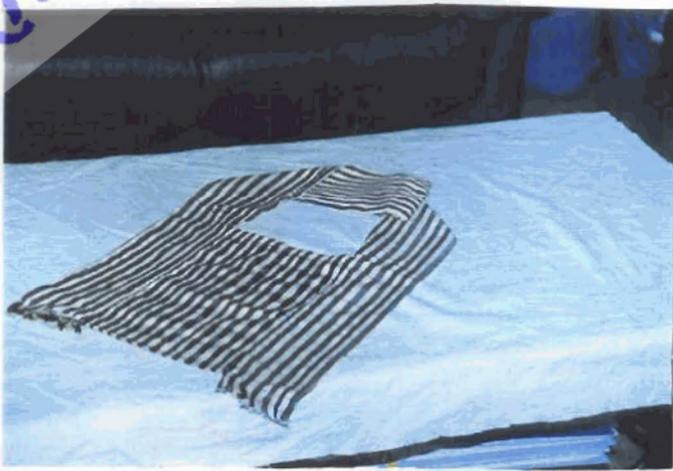
(3)

ผ้าพาดไหล

ผ้าโลกาวม

ถุงยาม

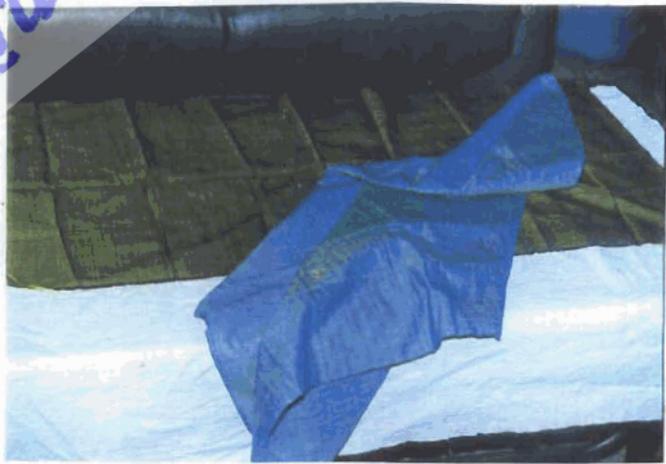
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทบุรี @ จันทบุรี
Pibulsongkram Rajabhat University

ผ้าถุง

ผ้าปักตัวอักษร

ผ้าตัดเสื่อ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Pibulsongkram Rajabhat University

แผนที่อำเภอหนองบัวลำภู

